ÖTÜKEN

# Halifeler Tarihi

Celâleddîn Suyûtî

**Arapça aslından çeviren:**
Onur Özatağ

ÖTÜKEN

Onur Özatağ 1980 yılında Ankara'da dünyaya geldi. İlkokulu İstanbul'da, orta ve liseyi ise İzmir'de okudu. 2000 yılında girdiği Ankara Üniversitesi DTCF Arap Dili ve Edebiyatı bölümünden 2006 yılında filolog unvanı ile mezun oldu. Aynı yıl, yine aynı fakültenin Ortaçağ Tarihi bölümünde yüksek lisans çalışmasına başladı. Bu sırada, 2007-2008 yılları arasında İngiltere'ye giderek Cambridge Üniversitesi kütüphanesinde Celâleddîn Suyûtî'nin *Halifeler Tarihi* adlı eseri üzerine çalışmasına başladı. (Eserin Abbasilerle ilgili kısmının büyük bir bölümü burada tercüme edilmiştir.) 2008 yılında Ortaçağ Tarihi bölümünde yüksek lisans derecesini tamamladı. Aynı yıl Orta Doğu Teknik Üniversitesi tarih bölümünde doktora çalışmasına başladı ve halen aynı bölümde çalışmasını sürdürmektedir. Başta İslam tarihi, Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçukluları olmak üzere, bilim tarihi ve felsefesi, iktisat tarihi, dinler tarihi, dünya tarihi, Avrupa tarihi, Orta Doğu tarihi, edebiyat ve metin eleştirisi konuları ilgi alanına girmektedir. Dünya ve İslam tarihi konularında haftalık düzenlenen konuşmaları ise TOVAK-UYAK bünyesinde halen devam etmektedir. Özatağ'ın bir diğer edisyon-kritik çalışması olan, İbn Kalânisî'nin 12. yüzyılda kaleme aldığı *Zeyl Târih-i Dimaşk* ise İş Bankası Kültür Yayınları tarafından *Şam Tarihine Zeyl* adıyla 2014 yılında basılmıştır. Şu an, doktora tezinin yanı sıra, İbn Haldun'un *Mukaddime*'si ve klasik Arap şiirinin önde gelen temsilcilerinden biri sayılan Mütenebbi'nin *Dîvân*'ı üzerine çalışmaktadır. 2012 yılında Dr. Dt. Duygu Akkor ile hayatını birleştiren Onur Özatağ İngilizce, Arapça ve Fransızca bilmektedir.

# İçindekiler

Önsöz ..... 11
Kısaca Suyûtî ve Tarih Anlayışı Üzerine ..... 17
Önerilen Okumalar ..... 20

**Halifeler Tarihi**

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla ..... 25
Aleyhü's-selâtü ve's-selam hazretlerinin neden vâris bırakmadığı ve bunun sırrına ilişkin beyan ..... 29
Kureyş İmamları ve onların halifelikteki öncelikleri üzerine İslam'da hilafetin süresi üzerine ..... 31
Benî Ümeyye'ye karşı uyaran hadîsler ..... 34
Benî Abbâs'ın gelişini müjdeleyen hadîsler üzerine ..... 35
Son vakte kadar halifelerin iktidara gelirken giydikleri Hırka-i Şerif'in ehemmiyeti üzerine ..... 38
Bu hal tercümelerinde dağınık olarak ortaya çıkan bazı gözlemler üzerine ..... 39
Notlar ..... 41
Ebû Bekir Es-Sıddîk (632-634) ..... 45
İsmi ve lakabı üzerine ..... 46
Kökeni ve doğduğu yer üzerine ..... 48
Fasıla ..... 49
Sıddîk'ın görünüşü üzerine ..... 50
Müslüman oluşu üzerine ..... 50
Resûlullah(sav)'la dostluğu ve katıldığı seferler üzerine ..... 53
Ebû Bekir'in cesareti üzerine, zira kendisi ashabın en cesuruydu ..... 53
Onun tüm mülkünü Resûlullah(sav)'a adaması üzerine ..... 55
Ebû Bekir'in ilmi üzerine ..... 57
Fasıla ..... 60
Ebû Bekir'in sahabenin en faziletlisi ve erdemlisi olması üzerine ..... 60
Fasıla ..... 62
Kur'ân'da Ebû Bekir'i metheden, şehadetini gösteren ve onunla ilgili diğer mevzulardaki âyetlerin inişi üzerine ..... 63
Evvelden bahsi geçenlerden ayrı olarak Ebû Bekir'in faziletine dair günümüze miras kalan hadîsler üzerine ..... 65
Özellikle Ebû Bekir'in faziletine dair günümüze kadar gelen hadîsler üzerine, yukarıda söylenenlere ek olarak ..... 68
Sahabe ve ilk iman edenlerden onun erdemi üzerine bize ulaşanlar ..... 73
Fasıla ..... 74

Halifeliğine delil hadîsler, âyetler ve ulemanın buna ilişkin sözleri üzerine ..... 75
Ona edilen biat üzerine ..... 81
Halifeliği sırasında meydana gelenler: Usâme'nin ordusunun tenfizi, ehl-i reddin ve zekât vermeyenlerin kılıçtan geçirilmesi, yalancı Müseyleme[olayı] ve Kur'ân'ın bir araya toplanması gibi onun döneminde meydana gelen önemli vakalar üzerine ..... 87
Kur'ân'ın bir araya getirilmesi üzerine ..... 91
Onun ilk oldukları üzerine ..... 91
Fasıla ..... 93
İnceliği ve tevazusu üzerine ..... 94
Fasıla ..... 94
Hastalığı, vefatı, vasiyeti ve Ömer'i halife ataması üzerine ..... 95
Ebû Bekir'in Resûlullah(sav)'tan rivayet ettiği hadîsler üzerine ..... 100
Kur'ân Tefsîrinde es-Sıddîk'tan bize ulaşanlar ..... 108
Ebû Bekir es-Sıddîk'tan söz, karar, hutbe ve dua şeklinde rivayet edilenler ..... 109
Onun Allah korkusunun büyüklüğünü gösteren sözleri üzerine ..... 117
Rüya tabirlerine dair Ebû Bekir'den bize ulaşanlar ..... 119
Fasıla ..... 119
Fasıla ..... 120
Fasıla ..... 120
Ömer b. el-Hattâb (634-644) ..... 122
Onun Müslüman oluşu üzerine bize ulaşan havadisler ..... 123
Ömer'in hicreti üzerine ..... 129
Ebû Bekir'in hal tercümesindekilerden başka, onun erdemi hakkında bize ulaşan hadîsler üzerine ..... 129
Sahabe ve kendinden evvelkilerin onun hakkında söyledikleri ..... 132
Ömer(ra)'in Kur'ân'la örtüşen sözleri üzerine ..... 134
Ömer'in mucizeleri üzerine ..... 138
Onun şahsiyeti üzerine ..... 141
Ömer'in görünüşü üzerine ..... 143
Halifeliği üzerine ..... 144
Ömer'in ilk oldukları üzerine (Ömer Döneminin İlkleri) ..... 149
Onun verdiği hükümler ve çeşitli vakalar üzerine ..... 150
Fasıla ..... 159
Fasıla ..... 160
Osmân b. Affân (644-656) ..... 160
Onun faziletlerine ilişkin bize ulaşanlar üzerine, yukarıda söylenmeyenler dışında ..... 163
Halifeliği üzerine ..... 165
Onun ilk oldukları üzerine ..... 175
Ali b. Ebû Tâlib (656-661) ..... 176
Onun erdemleri üzerine rivayet edilen hadîsler ..... 178
Halifeliği için edilen biat ve bunun neticesi üzerine ..... 182
Ali'den bazı haberler, verdiği hükümler ve söylediği sözler üzerine ..... 185
Fasıla ..... 192
Onun önemli vecizelerinden bazıları üzerine ..... 193
Onun devrinde ulemadan vefat edenler ..... 194
Hasan b. Ali b. Ebû Tâlib (27 Temmuz 661-Ağustos/Eylül 661) ..... 195

## Emevîler

Mu'âviye b. Ebû Süfyân (661-680) ..... 200
Mu'âviye'den haberler ..... 205
Yezîd b. Mu'âviye (680-683) ..... 212
Mu'âviye b. Yezîd (13 Kasım 683-Aralık 683) ..... 217
Abdullah b. Zübeyr (683-692) ..... 217
Abdü'l-Melik b. Mervân (692-705) ..... 221
El-Velîd b. Abdü'l-Melik (705-715) ..... 229
Süleyman b. Abdü'l-Melik (715-717) ..... 231
Ömer b. Abdü'l-Azîz (717-720) ..... 234
Hastalığı ve vefatı üzerine ..... 249
Yezîd b. Abdü'l-Melik b. Mervân (720-724) ..... 251
Hişâm b. Abdü'l-Melik (724-743) ..... 252
Hişâm'dan bazı haberler ..... 253
Velîd b. Yezîd b. Abdü'l-Melik (743-744) ..... 255
Yezîd en-Nâkıs b. el-Velîd (19 Nisan 744-23 Eylül 744) ..... 257
İbrahim b. el-Velîd b. Abdü'l-Melik (23 Eylül 744-28 Kasım 744) ..... 259
Katır Mervân (744-750) ..... 260

## Abbâsîler

Es-Seffâh (750-754) ..... 261
El-Mansûr Ebû Cafer Abdullah (754-775) ..... 264
El-Mansûr'dan haberler ..... 268
El-Mansûr'dan rivayet olunan hadîsler ..... 276
El-Mehdî (775-785) ..... 277
El-Mehdî'den rivayet olunan hadîsler ..... 284
El-Hâdi (785-786) ..... 285
El-Hâdi'den çeşitli olaylar ..... 287
El-Hâdî'nin rivayet ettiği hadîsler ..... 289
Hârûn er-Reşîd Ebû Cafer (786–809) ..... 289
Er-Reşîd devrinin olaylarından ..... 293
Er-Reşîd'in hayatından bazı bölümler ..... 297
El-Emîn Muhammed Ebû Abdullah (809–813) ..... 305
El-Me'mûn Abdullah Ebû Abbâs (813–833) ..... 315
El-Me'mûn'un hayatından haberler ..... 323
El-Me'mûn'dan rivayet olunan hadîsler ..... 340
El-Mu'tasım Billah Muhammed b. el-Reşîd (833–842) ..... 344
El-Mu'tasım'dan rivayet olunan hadîsler ..... 350
El-Vâsık Billah Hârûn (842–847) ..... 351
El-Vâsık'ın haberlerinden ..... 355
El-Mütevekkil Alallah Cafer (847–861) ..... 357
El-Mütevekkil devrinden haberler ..... 363
El-Mütevekkil'den rivayet olunan hadîsler ..... 367
El-Muntasır Billah Muhammed Ebû Cafer (861–862) ..... 368
El-Müstaîn Billah Ebû'l-Abbâs (862–866) ..... 370
El-Mu'taz Billah Muhammed (866–869) ..... 371
El-Muhtedî Billah (869–870) ..... 373

El-Mu'temid Alâ'llah Ebû'l-Abbâs (870–892) ..... 376
El-Mu'tadıd Billah Ahmed (892–902) ..... 381
El-Muktefî Billah Ebû Muhammed (902–908) ..... 389
El-Muktedir Billah Ebû'l-Fazl (908–932) ..... 391
El-Kāhir Billah Ebû Mansûr (932–934) ..... 399
Er-Râzî Billah Ebû'l-Abbâs (934–940) ..... 403
El-Muttakî li'llah Ebû İshâk (940–944) ..... 406
El-Müstekfî Billah Ebû'l-Kāsım (944–946) ..... 409
El-Mutî Ebû'l-Kāsım (946–974) ..... 410
Et-Tâi Lillah Ebû Bekir (974–991) ..... 417
El-Kādir Billah Ebû'l-Abbâs (991–1031) ..... 422
El-Kāim bi'Emrillah Ebû Cafer (1031–1075) ..... 427
El-Muktedî bi'Emrillah Ebû'l-Kāsım (1075–1094) ..... 433
El-Mustazhir Billah Ebû'l-Abbâs (1094–1118) ..... 435
El-Müsterşit Billah Ebû Mansûr (1118–1135) ..... 441
Er-Râşid Billah Ebû Cafer (1135–1136) ..... 445
El-Muktefî li'Emrillah Ebû Abdullah (1136–1160) ..... 446
El-Müstencîd Billah Ebû'l-Muzaffer (1160–1170) ..... 451
El-Müstezhî bi'Emrillah el-Hasan (1170–1180) ..... 453
En-Nâsır li'Dînillah Ahmed (1180–1225) ..... 457
Ez-Zâhir bi'Emrillah Ebû Nâsır (1225–1226) ..... 466
El-Mustansır Billah Ebû Cafer (1226–1242) ..... 468
El-Musta'sım Billah Ebû Ahmed (1242–1258) ..... 472
Kısaca Tatarlar'ın durumu üzerine ..... 474

**Mısır Abbâsîleri**

El-Mustansır Billah Ahmed (19 Haziran 1261–4 Aralık 1261) ..... 483
El-Hâkim bi'Emrillah Ebû'l-Abbâs (1262–1302) ..... 485
El-Müstekfî Billah Ebû'r-Rebî (1302–1340) ..... 490
El-Vâsık Billah İbrahim (1340–1341) ..... 493
El-Hâkim bi'Emrillah Ebû'l-Abbâs (1341–1352) ..... 495
El-Mu'tadıd Billah Ebû'l-Feth (1352–1361) ..... 505
El-Mütevekkil Âla'llah Ebû Abdullah (1361–1383/1389-1406) ..... 506
El-Vâsık Billah Ömer (1383–1386) ..... 509
El-Musta'sım Billah Zekeriyâ (1386–1389) ..... 509
El-Müstaîn Billah Ebû Fazl (1406-1414) ..... 509
El-Mu'tadıd Billah Ebû'l-Feth (1414-1441) ..... 513
El-Müstekfî Billah Ebû'r-Rebî'i (1441-1451) ..... 516
El-Kāim bi'Emrillah Ebû'l-Bekā (1451-1455) ..... 517
Asrımız Halifesi El-Müstencîd Billah Ebû'l-Mehâsin (1455-1479) ..... 518
El-Mütevekkil Âla'llah Ebû'l-İzz (1479-1497) ..... 519
Endülüs Emevî hanedanı üzerine ..... 521
Habîs Ubeydî hanedanı üzerine ..... 523
Ali ve Hasan'ın soyundan gelen Tabataba hanedanı üzerine ..... 524
Taberistan hanedanı üzerine ..... 524
Dizin ..... 527

# Önsöz

Ülkemizde akademik alanda yapılan İslam tarihi çalışmaları, özellikle de Arapça ve Farsça kaynak dillerinden dimize çevrilen edisyon-kritik çalışmaları sayesinde, konu üzerine oldukça detaylı bir bilgi sunulabilecek seviyeye ulaştı. Ancak, İslam tarihi alanındaki temel eğilim ve vurgu; genel Türk tarihinin ana hatlarının detaylarıyla birlikte belirlenmesi ve buna temel oluşturması nedeniyle Büyük Selçuklu ve diğer Selçuklu devletleri tarihlerinin Arapça ve Farsça kroniklerden tercüme edilmesiyle ön plana çıkmaktadır. Buna karşılık klasik devir İslam tarihinin Türk tarihi için sadece bir arka plan dekoru sunmaktan öteye geçmesi gerektiği düşüncesindeyim.

Başta Fuad Köprülü, Zeki Velidi Togan, Şemseddin Günaltay, Abdülbaki Gölpınarlı ve Hilmi Ziya Ülken olmak üzere Osman Turan, Bahaaddin Ögel, Akdes Nimet Kurat, Mehmet Altay Köymen, Faruk Sümer, Erdoğan Merçil, İbrahim Kafesoğlu ve yakın zamanda yitirdiğimiz Ali Sevim gibi kurucu isimlerin yaptığı çalışmaların katkıları tartışmasızdır. Zira onlar, İslam ve Türk tarihinin ana kaynaklarını, özellikle Arapça ve Farsça bilmeyen araştırmacılar için ulaşılabilir kılmışlardır. Fuat Sezgin'in ise klasik devir İslam coğrafyası üzerinde icra edilmiş olan bilimsel çalışmaların tarihini, selefi Brockelmann'a bir zeyl niteliğinde ve hatta onun da eksiklerini kapatarak, doğrudan ana kaynakları vasıtası ile gün yüzüne çıkartıp, bunları okuyucuya detaylı bir şekilde sunmuş olabilmesi neredeyse bir mucize niteliğindedir. Derslerine katılma fırsatı bulduğum Ahmet Yaşar Ocak'ın İslam coğrafyasında varolan heterodoks hareketler üzerine yaptığı çalışmaları ise alanında artık bir klasik seviyesindedir. Burada onların eşsiz eserlerinden bir bir bahsetmenin yersiz olacağı kanısındayım. Meraklısı bunları iyi bilir ve değerlerinin de farkındadır.

Kezâ William MacGuckin de Slane, Franz Rosenthal, Thoedor Nöldeke, Ignaz Goldziher, Karl Brockelmann, H. A. R. Gibb, V. V. Barthold, Hel-

lmut Ritter, Henri Laoust, Rene Groussét, Claude Cahen, W. Montgomery Watt, Marshall G. S. Hodgson, Irène Mélikoff gibi şarkiyat alanında efsanevi bir mertebeye yükselmiş olan Batılı tarihçilerin isimlerini de zikretmeliyim. Onların kaleme aldıkları eserler, dünya akademilerinin şarkiyat kürsülerinde temel literatürü oluşturmuştur. Klasik kaynaklar üzerine çeviri ve metin eleştirisinde ulaştıkları etik mertebe ise profesyonel bir çevirmene dahi parmak ısırtacak niteliktedir.

Yukarıda bahsi geçen kurucu isimler ve onların öğrencilerinin oluşturdukları metinlerle temel şeklini kazanmış olan genel Türk tarihi, tabiatı gereği başlangıcını Büyük Selçuklu'da bulmuş ve buradan geleneksel patikayı izleyerek Anadolu Selçukluları, Beylikler Dönemi ve Osmanlı'yla yoluna devam etmiştir.

Ne ki, Türk tarihini bilhassa ortaçağlar boyunca kapsaması gereken İslam tarihinin adeta onun bir yan dalı, hatta bir alt dalı misali geri planda kaldığı kanaatindeyim. Oysa kapitülasyonlardan tutun da fetih yöntemlerine kadar birçok idarî ve siyasi mekanizma, özellikle de saray ve çevresince yoğurulan yüksek kültür, özünü İslam'ın tarihsel akışı içinde oluşturduğu geleneklerden ve bunu bizlere taşıyan tarih yazınından almıştır. Bu doğrultuda, 10. yüzyıldan başlayarak Arapların yazdıkları ya da Arapça yazılan ciltler dolusu İslam tarihlerden sadece Türkleri öven kısımlarının alınmayıp, geriye kalanının da kasıtlı bir şekilde karanlıkta bırakılmamasıyla daha evrensel, beylik sözlerden arınmış, güzelleyici ve siyasi çıkardan sıyrılmış bir tarih yazını oluşturulabileceğini sanıyorum. Ancak böyle bir yöntemle İslam ve Türk tarihi dünya tarihi içinde daha sağlıklı bir yer bulacak ve rasyonel bir zemine oturaktır.

Elinizdeki bu tercüme eser ise yukarıdaki tespite karşı yeni bir yaklaşımı temsil etmek iddiasından, tek başına olması nedeniyle uzaktır. Yine de Arapça kaynakları orijinal dilinden okuyamayan akademisyen ve alan dışı okuyucu için önceden benzerini pek okumadıkları bir bakış açısı sunacağını ümit ediyorum. Bu ümidim, yukarıda da bahsettiğim üzere sadece Türk tarihi için değil; fakat aynı zamanda klasik devir İslam tarihi içinde büyük yer tutan elitler ya da büyük adamlar üzerine, en azından ülkemizde alışılagelmiş olandan farklı, yeni bir okuma sunması açısından da geçerlidir.

Klasik devir Arap tarih yazınının son temsilcilerinden olan Celâleddîn Suyûtî'nin eseri, Hz. Muhammed'in vefatının ardından, Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesi ve böylelikle İslam tarihinin, özellikle ilk iki yüzyılı boyunca en temel yapı taşlarından birini oluşturan halifelik kurumunu ve halifelerin hayatlarını vakayiname şeklinde ele alır. Başka bir deyişle, kitabın öznesi *Hulefâ-i Râşidîn* olarak bilinen ilk dört halife -ki bu devir sadece Suyûtî için

değil, diğer tüm İslam müverrihleri için de Hz. Muhammed'le birlikte Asr-ı Saadet'tir- bunları takiben Emevîler (661-750), Abbâsîler (750-1258) ve son olarak Memlük hâkimiyetindeki Mısır Abbâsîleri'dir (1261-1517). Böylelikle, eşyanın tabiatı gereği eser bir büyük adamlar tarihi ya da elitler tarihidir; bir saray ve yüksek kültür tarihidir. Bunun yanı sıra, savaşlardan ve önemli fetihlerden, mucize olarak algılanan olaylardan şiirler eşliğinde, duygusal bir dille bahsederken; yenilgi, felaketler ve önemli kimselerin ölümlerinden de yine ağıtlarla bahseder. Anlaşılacağı üzere, Suyûtî'nin tarihe yaklaşımı olguyu olduğu gibi aktarmaktan öte, duygusal ve coşkuludur. Onun tarih mefhumu ve tarihe bakışı daha detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

Celâleddîn Suyûtî'yle tanışmam Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde Ortaçağ tarihi üzerine yüksek lisans yaptığım sıradadır. Bunun son yılında İngiltere'de bulundum ve bir sene kaldığım Cambridge'te üniversite kütüphanesinde çalışma fırsatım oldu. Suyûtî'nin *Halifeler Tarihi*'ni de, Arapça ve İngilizce tercüme metin olmak üzere kütüphanenin Doğu eserleri bölümünde buldum. Arapça matbu metin 1964 Kahire baskısıdır ve Cambridge kütüphanesinde Moh.208.c.7 numarasıyla kayıtlıdır. İngilizce çevirisi ise Henry Sulivan Jarrett tarafından yapılmış ve 1881 yılında Kalküta'da basılmıştır; kütüphane kaydı ise Moh.206.b.23'tür. Türkiye'ye döndükten sonra ise, merakımın da verdiği bir dürtüyle Millî Kütüphane kayıtlarını inceledim ve burada da eserin 1746'da yazılmış olan bir el yazmasını buldum. Yazma 55 Hk 239 numarasıyla yazmalar bölümünde kayıtlıdır. Orijinalini görme fırsatım olmasa da dijital hali görülebilir durumdadır. Fakat elimdeki matbu haliyle yazmasını karşılaştırmaya vaktim olmadığını da itiraf etmeliyim. Eser, Türk Tarih Kurumu'nda da A.V/1594 kaydı altında bulunabilir. Tüm bunların yanı sıra hem Arapça hem de İngilizce metne artık internet üzerinden de erişim sağlanabilmektedir.

Yukarıda verdiğim bilgilerden de anlaşılacağı üzere çeviriyi, orijinal Arapça metni, İngilizce tercümesiyle karşılaştırarak yaptım. Burada okuyucu ve araştırmacıya iletmem gereken oldukça önemli bir unsur var. 1881'de yapılan İngilizce tercüme neredeyse mükemmele yakın derecede orijinal metinle örtüşen bir çeviridir. Ayrıca Jarrett, sadece eseri İngilizce'ye çevirmekle kalmamış, bunu yaparken Buhârî, İbnü'l-Esîr, Taberî, Mesʿûdî gibi pek çok klasik tarihçi ve âlimin eserlerini inceleyerek, neredeyse sayfa başına üç, dört dipnot vermiştir. Hazırladığı metnin 535 sayfa olduğu göz önünde bulundurulursa dipnotların zenginliği de anlaşılacaktır. Yararlandığı İngilizce kaynak kitaplar arasında ise ünlü Aydınlanma tarihçisi Edward Gibbon'un yazdığı *The Decline and Fall of the Roman Empire* (Roma İmparatorluğu'nun Gerilemesi ve Çöküşü)

eserinin de var olduğunu belirtmeliyim. Bunun yanı sıra, hazırladığı metnin başında Suyûtî hakkında tafsilatlı bilgi veren bir giriş bölümü de mevcuttur. 19. yüzyılın sunabildiği çalışma koşulları düşünüldüğünde, onunki büyük ve takdire şayan bir başarıdır. Çalışmamda görüleceği üzere ben de pek çok dipnotu, kaynağını belirterek Jarrett'tan aktardım. Burada dile getirmem gereken diğer bir unsur ise, bu derece önemli bir kaynak eserin 1881 yılında İngilizce'ye çevrilmiş olması ve ancak 131 yıl sonra, 2012 yılında Türkçe çevirisinin tamamlanmış olmasıdır. Batı üniversiteleri ve âlimleri Doğu üzerine Doğu'nun kendisinden çok daha ahlaklı, dikkatli, düzenli ve azimli bir şekilde çalışmaktadırlar. Bunu da ancak her iki yaklaşımın, yani Batı ve Doğu'nun kaynak eserlerini ve bunlar üzerine yapılan eleştirel çalışmaları orijinal dillerinden okuyabilenler takdir edebilir.

Yapmış olduğum edisyon-kritik çalışması üzerine de birkaç noktaya işaret etmekte fayda görüyorum. Çeviriyi yaparken temel düsturumu, "Bu cümle Türkçe söylense idi nasıl ifade edilirdi?" sorusu üzerine bina ettim. Bu yüzden, asgari seviyede de olsa, gerekli gördüğüm yerlerde birebir çeviri yapmaktan kaçındım. Orijinal metni okuyabilenler bunu farkedecektir. Arapça'nın kendine has deyimleriyle karşılaştığım durumlarda ise bunları dipnotla destekleyerek verdim. Bunun yanı sıra, eserinin başlangıcında bizzat Suyûtî'nin de belirttiği üzere *Halifeler Tarihi* Arapça açısından çağdaşı ve selefi eserlere kıyasla oldukça sade bir dille yazılmıştır. Bu durum tercümeyi yaparken de birçok noktada işimi kolaylaştırdı. Ancak Suyûtî'nin değinmediği nokta, metni yazarken önceki asırlardan alıntı yaptığı konuşmaların, şiirlerin, biat belgeleri ya da hutbelerin pek ağdalı ve belagatli bir dile sahip olmalarıdır ki; bu durum tercümeyi zaman zaman durma noktasına gelecek kadar yavaşlatmış ve zora sokmuştur. Yukarıda bahsettiğim İngilizce metin olmasaydı, eseri bitirmek çok daha uzun bir zaman ve külfetli bir çalışma gerektirirdi. Zira pek çok yerde çeviriyi yapmadan evvel sadece konuşanın ne söylemek istediği üzerine uzunca düşünmem ve sözlükler taramam gerekti. Ancak bu süreçten sonra sağlıklı olduğunu düşündüğüm bir çeviri yapabildim. Çalışmamın beş yıl sürmesi de bu yüzdendir.

Burada önemli bir husus ise Arapça isimlerin Türkçe yazılması, yani dilimiz alfabesine transkripsiyonu meselesidir. İki dilin farklı dil ailerinin mensupları olmalarından dolayı gerek sentaksları, gerekse fonetik yapıları birbirlerinden tamamen farklıdır. Arapça çalışmış ya da henüz çalışmakta olanların da bildiği üzere Arapça isimlerin taşıdıkları fonetik değerler açısından Türkçe telaffuzları bir hayli zordur; bu zorluk "ع", "ض", "ح", "خ" ve "ذ" gibi harfelerin telaffuzunda daha da açık bir şekilde ortaya çıkar. Bunların Türk alfabesinde

uluslararası transkripsiyon sistemiyle yazılması ise hem kullanılan imlerin çokluğu hem de okuyucunun gözünü yorması nedeniyle külfetlidir. Bu yüzden tüm isimleri alışılagelmiş ya da Türkçe'ye en yakın halleriyle yazmayı uygun gördüm. Bu şekilde metnin okunmasının daha akıcı olacağı kanısındayım.

Kullandığım sözlüklere gelince, hem Arapça hem de İngilizce metin için piyasada bulunabilecek olan temel sözlükleri kullandım ve sıradışı olan durumlar hariç bunların gayet yeterli olduğunu gördüm. İçinden çıkamadığım durumlarda ise hocam M. Faruk Toprak imdadıma yetişti ki, bazen kendisinin dahi sözlüklere başvurması gerekti. Bu durumlarda kullandığı sözlük, kendi deyimiyle, "Klasik metinler için eşsiz" olan İbn Manzûr'un *Lisânü'l-Arab*'ıdır. Bunun dışanda, çeşitli ifade tarzlarını geliştirmek için Türkçe kaleme alınmış olan İslam tarihi çalışmalarını bol bol okuyarak bunları metne uyarlamanın beni çoğu zaman rahatlattığını da itiraf etmeliyim.

Metindeki hicrî tarihleri Gregoryen takvime çevirmek için, herkesin internet üzerinden kolayca tedarik edebileceği Benno Van Dalen tarafından hazırlanmış olan 1996, 1,2 sürüm CALH Calendar Conversion Program adlı bir bilgisayar yazılımı kullandım. Gregoryen, Jülyen, İbranî ve İslamî takvimler başta olmak üzere, toplam on bir ayrı takvimi, arzu edilen diğer takvime çeviren, oldukça basit bir kullanıma sahip bu yazılım işimi kolaylaştırmıştır.

Çalışmama Suyûtî'nin hayatıyla ilgili bir bölüm eklemedim. Herkesin kolaylıkla ulaşabileceği İslam ansiklopedileri bu mevzu üzerine yeterli bilgiye sahiptir. Bunun yanı sıra, Elisabeth Sartain'in 1975 yılında Suyûtî'nin hayatı ve eserleri üzerine kaleme aldığı *Jalal al-Din el-Suyuti: Biography and Background* adlı eseri, kanımca konu üzerine yazılmış en detaylı araştırmadır. Eser Hasan Nureddin tarafından 2002 yılında Türkçe'ye de çevrilmiştir; ilgilenenler için kâfi derecede bilgiye sahiptir. Eserin, yukarıda da bahsi geçen İngilizce çevirisinin başında Suyûtî'nin hayatı ve çalışmaları üzerine Jarrett'ın bize çeşitli kaynaklardan naklettiği bir bölüm de bulunmaktadır. Ek detaylar ve çalışmaları üzerine eleştiriler için bu önsözü de tavsiye ederim. Bunun yanı sıra, çalışmama dâhil ettiğim önerilen okumalar bölümünde, konuyla ilgilenenlerin faydalı bulacaklarına inandığım bir okuma listesi de sundum. Bunların, İslam medeniyetinde tarihçilik ve İslam tarihi metodolojisi gibi konuların yanı sıra, meraklısına Suyûtî'nin hayatı ve ilmî kişiliği hakkında da yeteri kadar bilgi sunacağını düşünüyorum.

Çalışmamı tamama erdirebilmemde katkısı olan ve burada isimlerini kayıt düşmem gereken kişiler var. Öncelikle, DTCF tarih bölümünden, bu kitap üzerine çalışmaya başlamamı sağlayan hocam İlhan Erdem'e teşekkür

etmeliyim. Yukarı da bahsettiğim üzere, metni çevirirken tıkandığım noktalar oldu ve bu durumlarda DTCF, Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden hocam M. Faruk Toprak yardımını esirgemedi. Onun sabrı olmasaydı, içim rahat bir şekilde kitabın sonunu getiremezdim; kendisine gönülden teşekkür ederim. Keza, hoş bir tesadüf sonucunda ailesinin bir ferdi olduğum, Jeoloji ve Maden Mühendisi Samim A. Akkor'a da hazırladığı harita için teşekkür etmeliyim. Ayrıca, metni titiz bir şekilde okuyarak düzeltmeler yapan Erol Kılınç ve editörüm Kadir Yılmaz'a da buradan teşekkürlerimi sunarım. Yukarıda da belirttiğim üzere, elinizdeki kitap beş yıllık yoğun bir çalışma sonunda bitebildi. Bunun yaklaşık son bir yılında, hayat arkadaşım Dr. Dt. Duygu Akkor'un sabrı ve desteği, çalışmayı bitirmemi kolaylaştırmıştır. Son olarak, kıymetli annem Serpil Bıyıkoğlu'na teşekkür etmeliyim. Onun gibi bir annenin sabırla sağladığı burs ortamı olmasaydı, bugün bu çalışma da olmazdı. Işığı görmemi sağladığı için ona minnetarım.

Onur Özatağ
Ankara, 2014

## Kısaca Suyûtî ve Tarih Anlayışı Üzerine

İslam'ın gelişiyle birlikte, Araplar, tarihlerini önemli saydıkları olaylar temelinde kaydetmeye başladılar. Bu tür, İslam coğrafyasında vakayiname (kronik) adıyla, 9. ve 15. yüzyıllar arasında temel şeklini aldı. Peki, nedir vakayiname ve vakayiname şeklinde ortaya çıkan tarihçilik türü? Kısaca, tarihçinin bizzat kendisinin ya da hâmisinin "önemli" gördüğü olayları (savaşlar, anlaşmalar, doğal felaketler), meydana geldikleri yıllar altında bir bir kayıt düşmesidir. Başka bir deyişle, türün karakteristiği, birbirleri ardına gelen olaylar silsilelerinin, yıllara göre düzenlenmiş şekilde oluşturduğu bir bütündür, bir tabakadır.

Araplara göre bu tabakaların üst üste konulmasıyla tarihin, yani geçmişin bütünü elde edilir. Faydası ise -tabii okuma-yazma bilen elitler için- hem feyz alarak geçmişten siyasi bir ders, bir ibret çıkarmayı sağlaması hem de Müslümanların İslam'ın en güzel devri kabul ettikleri *Asr-ı Saadet* hakkında bilgi sunmasıdır.

İslam tarihçiliğinde türün klasik örnekleri sayılan genel tarihlere, evrenin ve dünyanın yaratılışını aktaran bir kozmogoni anlatısı ile girizgâh yapılır; yaradılışın ardından peygamberler tarihi Hz. İbrahim üzerinden Hz. Muhammed'e bağlanır. Bu yaklaşım, Momigliano'nun tespitiyle Yahudi tarihçiliğinden bir miras olmalıdır.[1] Bundan sonra Hz. Muhammed'in hayatı (*siyer*), hadîsleri ve savaşları (*megâzi*) anlatının merkezini oluşturur ve sürekli bir mahşer günü, fiziksel dünyanın sonu ve son yargılama ile gelecek olan cennet ve cehennem, yani bir eskatoloji vurgusu vardır. Aslında çağın anlayışına göre, Batı ya da Doğu, İslam ya da Hristiyan olsun, tarih tanrı iradesinin

[1] Bkz. Arnaldo Momigliano, *Modern Tarihçiliğin Klasik Temelleri*, s. 30, 31. Momigliano'nun şöyle bir tespiti daha vardır: "Geçmişin hatırlanması Yahudiler için dini bir görevdir."

yeryüzündeki yansımasıdır; bu durumda önemli olan iyi bir mü'min olmak ve bu yolla kurtuluşu bulmak, hakikat olan öte dünyaya imanla erişebilmektir. Tarih de, okuyucusuna aktardığı ibretlerle bir ilm-i necat (*soteriyoloji*), yani bir kurtuluş bulma ilmidir.

Bunun yanı sıra, Arapların gözünde tarihi kaydetmedeki temel amaç ise Kur'ân'ı ve onun en güzel uygulanışını sergilediğine iman edilen Hz. Muhammed'in çevresinde gerçekleşen olayları gelecek nesillere aktarmaktır. Ardından Hulefâ-i Râşidîn gelir ve onların da güzel örnekleri, detayları ile hikâye edilir. Kısacası, klasik dönem boyunca Arap tarihçileri için tarih aslında dinle pek bir iç içedir. Öyle ki, ondan ayrılması düşünülemez bile.

Bu tür tarihçilikte derinlemesine bir neden-sonuç ilişkisi (causality) ya da açıklayıcı bir modelleme yoktur ve bunun tek örneği olan İbn Haldun'a ve onun *Mukaddime*'de ele aldığı *Umran*'ına kadar da böyle bir yaklaşım görülmeyecektir. Buna dayanarak, klasik devir tarihçilerinden modern bir tarih yaklaşımı beklemek yanlış olacaktır. Suyûtî ve seleflerine göre olaylar mucizelere, bahsi geçen kişilerin sahip oldukları ya da olmadıkları erdemlere ve geldikleri soya dayandırılarak anlatılır. Daha da ötesi, anlatı, kişi ve onun imanı odaklıdır. Eğer bahsi geçen "iyi, adaletli" ve "erdem" sahibi ise, başına gelenler de "iyi"dir; "kötü, adaletsiz" ya da "erdemsiz" ise, başına gelenler de "kötüdür" ve hatta çoğu zaman, ibret-i âlem olması için korkunç bir sonla tarih sahnesinden çıkar. Yine, eğer geldiği soy, ataları, "erdemli" ise, bahsi geçen şahıs da muhtemelen öyledir ya da en azından kendisinden beklenen budur. Sonuç olarak, tarihî şahsiyet, yaptıkları doğrultusunda, dünyada ya da ahirette mutlaka Allah'tan bir ceza ya da bir mükâfat görecektir.

Ayrıca anlatı, vakayı kristalize etmesi için zaman zaman tarihçi tarafından "lüzumlu" görülen şiirlerle ya da konuşmalarla da desteklenir. Böylece, olayda bahsi geçen kişi ya haklı çıkarılır ya da haksızlığı "kuşkuya yer bırakmayacak şekilde" gözler önüne serilir. Bunun yanı sıra, tarihçi olayları hikâye ederken çoğu zaman hislerini gizlemekten de geri durmaz; "Allah'a şükürler olsun!", "Allah ondan razı olsun" ya da "Allah ona lanet etsin!" gibi duygusal ifadelere sık sık rastlanır. Bu ifade tarzları, kullanıldıkları yere göre, modern tarihçiye de kaynak ve müellifinin dünya okuması hakkında ciddi bir fikir vermekte, eserin yazıldığı çağın fikrî atmosferine bir yolculuk fırsatı sağlamaktadır.

Mucizelerin yanı sıra güneş ve ay tutulmaları, sel, deprem, kıtlık, toprak kayması, insan ya da hayvanların yaptığı bozuk şekilli doğumlar gibi sıradışı olaylara da vakayinamelerde sıkça yer verilir; müellife göre bunlar Allah'ın bir işaretidir ve ciddiye alınmazlarsa başlarına gelecek bir fenalık vardır.

Son tahlilde, yukarıda temel ögelerinden bahsedilen vakayiname türü tarihçilik, aslında sadece Arap dünyasına da has değildir. Başta ortaçağ Avrupa'sı olmak üzere, birçok antik medeniyetin tarihsel anlatısının da bu şekilde kayıt altına alındığını söylemek gerekir. Bugün dünya tarihi hakkında kaynak teşkil eden temel bilgiler de, bu türde kaleme alınmış kaynak kitaplardan eleştirel bir yaklaşımla çıkarılmıştır.

İşte Celâleddîn Suyûtî'nin tarih anlayışının temelini, yukarıda bahsettiğim ögelerin şekillendirdiğini düşünüyorum. Başka bir deyişle Suyûtî, içinde yaşadığı klasik devrin, vakayiname türünde özünü bulan genel tarihçilik anlayışının bir temsilcisidir. Fakat Suyûtî'nin sadece bir tarihçi olmadığı da unutulmamalı. O, devrinin önde gelen âlimleri ve seleflerinden aldığı mirasla fıkıh, tefsîr, hadîs, nahiv (gramer) gibi pek çok konu üzerine esaslı bir bilgi birikimine sahiptir, eserleri vardır. Burada sorulması gereken soru, onun *Halifeler Tarihi*'ni ne amaçla telif etmiş olduğudur.

Suyûtî; *Halifeler Tarihi* adlı bu eseri herşeyden önce Abbâsî ailesinin iktidarının, kendince ne derece "meşru" bir iktidar olduğunu göstermek için yazmıştır. Emevî iktidarının devrilerek, yerine Abbâsî ailesinin gelmesinden sonra da İslam coğrafyasındaki tarihyazımı, müellif herhangi başka bir mezhepten -örneğin Şiî olmadığı sürece- bu yöndedir zaten. Suyûtî'nin İslam'a ve Hz. Muhammed'e olan inanç ve bağlılığının, eseri telif etmesindeki nedenlar arasındaki payı kuşkusuz büyüktür. Ancak, kendisinin de Halife el-Müstekfî Billâh Ebû'l-Rebîi'nin hal tercümesini verdiği bölümde anlattığı üzere, Celaleddîn Suyûtî ailesiyle birlikte Kahire'de Halife el-Müstekfî Billah'ın hâmiliğinde yaşamıştır. Hatta kendisinden evvel babasının da halifenin imamı olduğunu ve oldukça yakın olduklarını açık bir dille belirtir. Eseri okurken de göze çarptığı üzere, Suyûtî, Emevî ve Abbâsî hanedanları arasındaki çatışmada, kuşkuya şüphe bırakmayacak şekilde Abbâsî ailesinin yanında saf tutmuştur. Onların hâmiliği altında yaşayan bir âlimin de, yaşadığı devir göz önünde tutulursa, başka bir yönde tavır sergilemesi beklenemezdi. Ne de olsa tarihçiler devirlerinin ürünüdürler.

## Önerilen Okumalar


Agacanov, Sergey Grigoreviç, *Selçuklular*, çev. Ekber N. Necef/Ahmet R. Annaberdiyev, Ötüken, İstanbul, 2006

Al-Khalili, Jim, Pathfinders: *The Golden Age of Arabic Science*, Penguin, UK, 2010

Ansary, Tamim, *Destiny Disrupted, PublicAffairs*, New York, 2009

Arberry, A.J., *Poems of Al-Mutanabbi*, Cambridge University Press, 2009

Barthold, V. V., *Halife ve Sultan*, çev. İlyas Kamalov, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2006.

----------, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, çev. Hakkı Dursun Yıldız, TTK, Ankara, 1990

Bulliet, W. Richard, *The Camel and the Wheel*, Colombia University Press, New York, 1990

Cahen, Claude, *Türkler Nasıl Müslüman Oldular*, çev. T. Andaç, N. Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2008.

----------, *İslamiyet*, çev. Esat Nermi Erendor, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2000.

----------, *İslamiyet* 2. Cilt, çev. Esat Nermi Erendor, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993.

----------, *İslamiyet* 3. Cilt, çev. Esat Nermi Erendor, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993.

----------, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, çev. Yıldız Mora, E Yayınları, İstanbul, 1994.

Clot, Andre, *Harun Reşid ve Abbasiler Dönemi*, çev. Nedim Demirtaş, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2007.

Corcî, Zeydan, *İslam Uygarlıkları Tarihi*, çev. Nejdet Gök, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

Çağatay, Neşet, *Sorularla İslam Dini ve İslam Tarihi*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1997.

(ed.) Çetin, Altan, *Ortaçağ Türk Tarihi Ana Kaynakları*, Kriter Yayınevi, İstanbul, 2008.

Daftary, Farhad, *İsmaililer: Tarih ve Kuram*, çev. Ercüment Özkaya, Rastlantı Yayınları, Ankara, 2001

Divitçioğlu, Sencer, *Oğuz'dan Selçuklu'ya*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005.

Eco, Umberto, *Experiences in Translation*, University of Toronto Press, U.S.A., 2012

----------, *Ortaçağ Barbarlar-Hristiyanlar-Müslümanlar*, çev. Leyla Tonguç, ALFA, İstanbul, 2012

----------, *Yanlış Okumalar*, çev. Mehmet H. Doğan, Can Yayınları, İstanbul, 2012

----------, *Yorum ve Aşırı Yorum*, çev. Kemal Atakay, Can Yayınları, İstanbul, 2013

Freely, John, *Light From The East*, I. B. Tauris, London, 2011.

(ed.) Gabrieli, Francesco, *Arab Historians of the Crusades*, University of California Press, 1969.

Gölpınarlı, Abdülbâki, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şîîlik*, Der Yayınları, İstanbul, 2007

Gibb, H. A. R., *İslam Medeniyeti Üzerine Araştırmalar*, çev. Kadir Durak, Atilla Özkök, Hayrettin Yücesoy, Kenan Dönmez, Endülüs Yayınları, İstanbul, 1991.

-------, *Orta Asya'da Arap Fetihleri*, çev. Doç. Dr. Hasan Kurt, Çağlar Yayınları, Ankara, 2005.

-------, *İslam'da Düşünce Yapısı*, çev. Ergun Göze, Boğaziçi Yayınları, 1997.

-------, *The Damascus Chronicle of the Crusades*, Dover Publications, 2002.

-------, *The Life of Saladin*, Oxford University Press, 2006.

Gutas, Dimitri, *Yunanca Düşünce Arapça Kültür*, çev. Lütfü Şimşek, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011.

Günaltay, Şemseddin, *İslam Tarihinin Kaynakları: Tarih ve Müverrihler*, Endülüs Yayınları, İstanbul, 1991.

Hamidullah, Muhammed, *İslâm'a Giriş*, çev. Cemal Aydın, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2010.

……., *El-Vesâiku's-Siyâsiyye*, Dârü'l-İrşâd, Beyrut, 1969.

Hitti, Philip K., İslam Tarihi, çev. Prof. Dr. Salih Tuğ, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011

Hodgson, Marshall G. S., *The Venture of Islam: The Classical Age of Islam*, The University of Chicago Press, USA, 1977.

Hourani, Albert, *A History of the Arab Peoples*, Faber and Faber, UK, 2013.

Humphreys, R. Stephen, *İslam Tarihi Metodolojisi*, çev. Murtaza Bedir, Fuat Aydın, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2004

Ibn Khaldun, *The Muqaddimah*, translated by Franz Rosenthal, Bollingen Foundation, 1980

Jarrett, H. Sullivan, *History of The Caliphs*, Asiatic Society, Calcutta, 1881

Kennedy, Hugh, *The Great Arab Conquests*, Phoenix, UK, 2007

Khalidi, Tarif, *Arabic historical thought in the classical period*, Cambridge University Press, 1994

Konuş, Fazıl, *Selçuklular Bibliyografyası*, Çizgi Yayınları, Konya, 2006

Köprülü, M. Fuad, *Türk Tarih-i Dinîsi*, Akçağ Basım Yayım, Ankara, 2005.

Köymen, M. Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, TTK, Ankara, 2000.

Lapidus, Ira, *A History of Islamic Societies*, Cambridge Üniversity Press, United Kingdom, 2002.

Lewis, Bernard, *Ortadoğu*, çev. Selen Y. Kölay, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2007.

-------, *The Arabs in History*, Oxford, 2002.

-------, *The Assassins: A Radical Sect in Islam*, Phoenix, 2003.

-------, *The Muslim Discovery of Europe*, Phoneix, London, 2000.

MacCulloch, Diarmaid, *A History of Christianity*, Penguin Books, UK, 2010.

Marsot, Afaf Lutfi Al-Sayyid, *Mısır Tarihi*, çev. Gül Çağalı Güven, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2007.

Melikoff, Irene, *Türk-İran Epik Geleneği İçinde Horasan Teberdarı Ebu Müslim*, Elips Kitap, Ankara, 2012.

Momigliano, Arnaldo, *Modern Tarihçiliğin Klasik Temelleri*, çev. Güneş Ayas, İthaki, İstanbul, 2011.

Ocak, A. Yaşar, *Alevi ve Bektaşi İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007

Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Prof. Dr. Fikret Işıltan, TTK, Ankara, 2006.

Pirenne, Henri, *Hz. Muhammed ve Charlemagne*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge, 2006.

Rahman, Fazlur, *İslâm*, Selçuk Yayınları, İstanbul, 1981.

Riley-Smith, Jonathan, *The Oxford History Of The Crusades*, Oxford University Press, 2002.

Ritter, Hellmut, *Doğu Mitolojisinin Edebiyata Etkisi*, ed. Mehmet Kanar, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011.

Robinson, Chase F., *Islamic Historiography*, Cambridge University Press, Cambridge 2003.

Rogan, Eugene, *The Arabs*, Penguin Books, UK, 2010.

Rosenthal, Franz, *The Classical Heritage in Islam*, University of California Press, 1965.

----------, *A History of Muslim Historiography,* E. J. Brill, 1968.

Rosenfeld, B.A., İhsanoğlu, Ekmeleddin, *Mathematicians, Astronomers & Other Scholars of Islamic Civilisation (7th-19th c.)*, IRCICA, İstanbul, 2003

Roux, Jean-Paul, *Türklerin Tarihi*, Kabalcı, İstanbul, 2007.

Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Prof. Dr. Fikret Işıltan, TTK, Ankara 1998.

Sartain, Elisabeth, *Celâleddîn Suyûtî: Hayatı ve Eserleri*, çev. Hasan Nureddin, Gelenek Yayıncılık, İstanbul, 2012.

Silverstein, Adam J., *Islamic History: A Very Short Introduction*, Oxford, 2010.

Şeşen, Ramazan, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, TTK, Ankara 2001.

Sevim, Ali, *Âzımî Tarihi – Selçuklularla İlgili Bölümler*, TTK, Ankara, 1988.

Sezgin, Fuat, *İslam'da Bilim ve Teknik* (5 Cilt), İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul, 2008.

Turan, Osman, *Selçuklular ve İslamiyet*, Ötüken, İstanbul, 2005.

--------, *Selçuklular Zamanında Türkiye,* Ötüken, İstanbul, 2005.

Ülken, Hilmi Ziya, *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.

Watt, William Montgomery, *A Short Hiatory Islam*, Oneworld, Oxford, 2002.

-------, *Islamic Philosophy-Theology*, Aldine Transaction, USA, 2009.

-------, *Islam: A Short History*, Oneworld, 2002.

Wormhoudt, Arthur, *The Diwan Of Abu Tayyib Ahmad Ibn Al-Husayn Al-Mutanabbi*, ABC International Group, Inc., 2002

ed. Young, M. J. L., Latham, J.D., Serjeant, R. B., *Religion, Learning and Science in the 'Abbasid Period*, Cambridge University Press, 1990

# Halifeler Tarihi

**Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla**

İmdi, vaat edip tamama erdiren ve cezalandırıp affeden Allah'a hamdolsun. Salât ve selâm asillerin efendisi, halifelerin atası, efendimiz Muhammed'in, onun vefakâr ve yüce gönüllü ailesinin ve ashabının üzerine olsun.

Bu kısa ve öz tarih kitabında, ümmetin idaresini üzerlerine alan halifelerin, yani müminlerin emîrlerinin, hal tercümelerini Ebû Bekir es-Sıddîk(ra)'dan başlayarak kendi zamanıma kadar, birbiri ardına başa geçiş sıralarına göre düzenleyerek sundum. Hepsinin dönemleri sırasında meydana gelen önemli olaylardan, devirleri sırasında yaşamış önemli din büyüklerinden ve önde gelen şahsiyetlerden de bahsettim.

Beni bu kitabın derlenmesine teşvik eden pek çok neden vardır:

Bu nedenler arasında ümmetin önde gelenlerinin hal tercümelerini içeren bir derleme yazma arzusu vardır. Zira, böyle bir derleme hem arzu edilecek hem de hoş karşılanacaktır. Tarih derlemelerinde bu önde gelen şahıslardan bahsedenlerin olduğu bir gerçektir. Fakat onların eserleri hem düzensiz hem de bu kişiler hakkında tam bir bilgi vermekten yoksundur. Üstelik bir de eserlerinde ağdalı ve yorucu bir dil hâkimdir. İşte bu sebeplerle, hem bu önemli isimlere ulaşamak isteyenler bakımından faydalı hem de esere başvurmak isteyenler için daha kolay olması nedeniyle bu şahısların her birini ayrı ayrı başlıklar altında ele aldım.

Böylece bir kitabı -Allah'ın salât ve selâmı üzerlerine olsun- peygamberler için ayırdım. Sahabelere ayırdığım kitabı Şeyhü'l-İslam Ebû'l-Fazl b. Hacer'in *el-İsâbe*'sinden özetledim. Diğer bir kitap çeşitli müfessirler üzerinedir. Hâfızlar üzerine de Zehebî'nin tabakatından özetlenmiş bir başka kısa kitap vardır. Oldukça teferruatlı bir kitap ise nahiv ve lisan âlimleri üzerinedir ve bir benzeri daha önce hiç derlenmemiştir. Başka bir kitap usul erbabı ve başka büyük bir kitap da evliyalar üzerinedir. Bir kitap miras fakihleri ve başka bir kitap ise hitabet âlimleri üzerinedir. Bir başka kitap ise nesir erbabları olan

küttablar üzerinedir. Bir kitap da çeşitli hattatlar üzerine ve başka bir kitap da sözleri Arap dili üzerinde otorite olan Arap şairler üzerinedir.

İşte bunlar, ümmetin en saygın ve önde gelenlerinin büyük bir kısmını kapsamaktadır. Oldukça fazla ve yeterli derecede olmalarından dolayı fakihler konusunda diğerlerinin yazdıklarıyla yetindim. Aynı şekilde, Zehebî'nin tabakatındaki kıraat erbabını da yeterli gördüm. Kadılara gelince, onlar da daha önce adı geçenler arasına dâhildir.

Pek çok kişinin kendi devirlerinde meydana gelen olayları şevk ve gayretle yazmak istemesine rağmen ümmetin önde gelenlerinin arasından sadece halifelerin tarihi yazılmadan kalmıştı. Bu kitabı onlara tahsis etmemin sebebi işte budur. Lakin, hilafete dışarıdan düşmanlık edenleri, halife olamayanları –tıpkı Ali'nin soyundan gelenlerin olduğu gibi– ve Abbâsîler'den pek azını da kitabıma katmış değilim.

Ubeydîler'den[2] hiçbir halifeyi bu telifime dâhil etmedim çünkü onların imamlıkları muhtelif sebeplerden dolayı gayrı meşrudur. Onların Kureyş'ten olmadıkları su götürmezdir. Hatta câhil vahşiler onları Fâtimîler olarak adlandırsa da dedeleri Mecûsî'dir. Basralı Kadı Abdü'l-Cabbâr'ın söylediğine göre Mısırlı halifelerin atasının adı Said'dir ve babası da Yahudi bir demircidir.[3] Kadı Ebû Bekir el-Bâkillanî'nin söylediğine göre de Ubeydullah'ın dedesi olan ve el-Mehdî lakabıyla anılan el-Kaddah da bir Mecûsî'dir. Ubeydullah, Mağrip'e girdiği vakit kendsinin Ali soyundan geldiğini iddia etmiş, lakin soy âlimlerinden hiçbiri onun bu iddiasını tanımamıştır. Câhil halk da onları Fâtimîler diye anmıştır.

İbn Hallikân'ın söylediğine göre âlimlerin pek çoğu Mısır halifelerinin atası olan el-Mehdi Ubeydullah'ın soyunu sahih bulmamıştır. Hatta öyle ki, el-Muizz oğlu el-Azîz Billah iktidarının ilk günlerinde, cuma günü minbere çıktığı vakit, içinde şu satırların yazılı olduğu bir kâğıt parçası bulmuştur:

"İnkâr görmüş bir soy işittik
Okunmuş ismi cami minberinden.
Şayet iddia ettiğinsen hakikaten
Say bakalım atalarını beşinci[4] nesilden,

---

[2] Bu hanedanın kurucusu, hicrî 296'da (908) halife olan Ubeydullah el-Mehdî'dir. Bu sırada Abdullah Endülüs'te ve el-Muktedir de Bağdat'ta halife idi. Gibbon'un söylediğine göre, "10. Yüzyılda, Muhammed'in tahtı üzerinde Bağdat, Kayravan ve Kordoba'dan olmak üzere üç halife hak iddia ediyordu ve hepsi de birbirlerini kâfir ilan etmişlerdi." Bkz. H. S. Jarrett, *History of the Caliphs*, s. 2, § imli dipnot.

[3] Basılı metinde ok imalatçısı anlamına gelen "نشابة" kelimesi de verilmiştir.

[4] Metinde رابع yerine سابع şeklinde yazılmıştır. Fakat İbn Hallikân'dan da açıkça anlaşıldığına

Arkasındaysan söylediğinin gerçekten
Say bize kendi soyunu el-Tâia[5] misali!
Lakin, öyle değilsen eğer bırak kalsın ceddin karanlıklarda,
Ve gel katıl bizim geniş sülalemize.
Bırakmıştır hırsa dair arzularını ne de olsa
Benî Hâşim'in soyu."

El-Azîz, Endülüs hükümdarı El-Emevî'ye[6] sövdüğü ve onu aşağıladığı bir mektup yazmıştır. Bunun üzerine el-Emevî de ona: *"İmdi, şüphesiz sen beni bilirsin. Sen misin benimle alay eden? Ah ben de seni bir bilseydim, sana layığın olan cevabı verirdim"* şeklinde bir cevap göndermiştir.

Bu cevap, el-Azîz'in çok zoruna gitmiş ve ona cevap verememiştir. Zira, o bir soysuzdur ve kendi soyunu da bilmez.

Zehebî'nin söylediğine göre: *"Ulema, 'Ubeydullah el-Mehdî'nin 'Ali'nin soyundan gelmediği üzerinde hemfikirdir. İbn Tabataba,[7] onun torunu ve Kahire hükümdarı olan el-Muizz'in soyunu sorduğu vakit ne de güzel bir cevap vermiştir! Kılıcını yarısına kadar kınından çekerek, 'İşte soyum budur' demiş, sonra da emîrlere ve orada hazır bulunanlara altınlar saçarak, 'Asaletim de işte budur' demiştir."*

Bununla ilgili diğer sebeplerse şöyledir:

Onların çoğu İslam dışı olan zındıklardır. Aralarında peygamberlere açıkça sövenler, şarabı serbest bırakanlar ve halka kendilerine secde etmelerini emredenler vardır. İçlerinden en hayırlı olanlarıysa sahabeye –Allah onlardan razı olsun- sövülmesini emreden habîs ve alçak râfızîlerdir. Bu sebeple onlar gibi olanlara ne biat bağlayıcıdır ne de imamlıkları meşrudur.

Kadı Ebû Bekir el-Bâkillanî'nin söylediğine göre: *"Ubeydullah el-Mehdî İslam milletini yoldan çıkramak isteyen habîs bir bâtınî idi. Halkı doğruluktan saptırmak için ulemaya ve fakihlere eziyet çektirmişti. Torunları da onun yolundan gitti. Şarabı ve fuhuşu serbest bıraktılar. Râfızîliği yaydılar."*

Zehebî'nin söylediğine göre: *"Mehdî'nin oğlu el-Kāim babasından daha şer*

göre el-Azîz el-Mehdî'nin beşinci göbekten torunudur. Bu yüzden metinin çevirisinde رابع sözcüğü dikkate alınmıştır. Bkz. H. S. Jarrett, *a.g.e.*, s. 3, ‡ imli dipnot.

5 El-Azîz'in Endülüs'te hüküm sürdüğü sırada Bağdat'ta halifelik yapmış olan el-Tâia li'llah (913). Hz. Muhammed'in büyük büyük dedesinin soyundan gelmektedir. Bkz. H. S. Jarrett, *a.g.e.*, s. 3, § imli dipnot.

6 Bu ya Hakem ya da Hişâm'dır. Hakem, el-Azîz'in başa geçmesinden bir yıl sonra ölmüş ve yerine de Hişâm el-Müeyyed geçmiştir. Bkz. H. S. Jarrett, *a.g.e.*, s. 3, ll imli dipnot.

7 Dokuzuncu göbekten Hz. Ali'nin soyunda gelmektedir ve Hicaz'ın yerlisi de olsa Mısır'da yaşamıştır. Asaleti, erdemi ve içinde yaşadığı zenginlikten dolayı öne çıkan bir şerif idi. Hicrî 286 yılında doğmuş ve 348 senesinin Recep ayının 4'ünde vefat etmiştir (14 Eylül 959). İbn Hal., Bkz. H. S. Jarrett, *a.g.e.*, s. 4, * imli dipnot.

*sahibi, zındık ve melun çıkmıştı. Hiç çekinmeden peygamberlere söver ve Ubeydîlerin, İslam milletine Tatarlar'dan bile daha çok şerrinin dokunduğunu söylerdi."*

Ebû'l-Hasan el-Kabâsî'nin söylediğine göre: *"Onlar, yani Ubeydullah ve onun soyu, dört bin ulema ve dindar insanı sahabelere olan bağlılıklarını reddetmedikleri için öldürmüşlerdir. Onlar ölümü tercih etmiştir. Gerçekten de o sadece bir râfızî değil, bir zındıktır."*

Kadı İyâz'ın söylediğine göre: *"Mâlikî ulemasından Ebû Muhammed el-Kayravânî el-Kizânî'ye, Benî Ubeyd –yani Mısır halifeleri– tarafından davetlerine katılmaya zorlanan ya da öldürülecek olan birinden sorulduğu vakit şöyle cevap vermiştir,*

*'Ölümü seçmelidir. Böyle bir durumda kalan kimsenin özrü olamaz. Onların ilk kez başa geçmeleri niyet ve iddialarının anlaşılmasından evveldir. Lakin, sonradan kaçmak da vaciptir; zira ölüm korkusuyla kalmanın hiçbir özrü yoktur. Ahalisinin, şeriatı terk etmesinin istendiği bir yerde kalmak caiz değildir. Lakin, hem Müslümanlar bilgilerine ihtiyaç duyar hem de hükmedenler onları imanlarından saptırabilir diye, kalan fakihler onlara muhalefet etmek için kalmışlardır.'"*

Yûsuf el-Ruaynî'nin söylediğine göre: *"Kayravan uleması, Benî Ubeyd'in dönek ve zındık olmaları konusunda hemfikirdir. Onlar alenen şeriatın muhalifleridir."*

İbn Hallikân şöyle söylemiştir: *"Onlar gaibin ilmine sahip olduklarını iddia etti; bu mevzu üzerine olan hikâyeleri gayet iyi bilinir. Öyle ki, el-Azîz bir gün minbere çıkmış ve içinde şunların yazılı olduğu bir kâğıt bulmuştur,*

*'Sabrederiz zulüm ve gaddarlığa*
*Lakin, değildir bu sabır küfre ve ahmaklığa!*
*Eğer sen sahipsen ilmine gaibin,*
*Söylersin bize yazdığını bunu kimin!'"*

Kadının biri, ona şöyle bir kıssa yazmıştır:

*"O ki, Mîşâ ile Yahudileri ve İbn Nastûr ile Hristiyanları onurlandırdı. Lakin, Müslümanları seninle aşağıladı. Bunu ancak benim halime bakarak anlarsın."* Yahudi Mîşâ Suriye'de, Hristiyan İbn Nastûr ise Mısır'da ticaretle uğraşırdı.

Halifeliklerinin geçersiz olması arasında şu sebepler mevcuttur:

Onların halifeliğe geldikleri sırada bir Abbâsî imamı, daha evvel olan bir biatla zaten çoktandır makamında ikamet etmekteydi. Bu yüzden onların halifeliği sayılmaz. Çünkü aynı zamanda iki imam için edilmiş olan biat geçersizdir ve ilk olan biat[8] hak sahibi olan biattır.

[8] Abbâsî halifesine olan biatı kastediyor.

Yine bu mevzuyla ilgili olan bir hadîs vardır. İktidar Benî Abbâs'a geçtiğinde, onlar da ta ki bunu Meryem oğlu İsâ'ya ya da Mehdî'ye terkedene kadar, onların ellerinden çıkmayacaktır. Bu sebeple her kim onların iktidarı sırasında halifelik iddiasında bulunursa âsidir ve bölücüdür.

İşte tüm bu sebeplerden dolayı kitabımda ne Ubeydîler'den ne de diğer bölücülerden bahsettim. Hiç şüphesiz, zikrettiğim halifeler ancak imamlıklarının salahiyeti ve biat akitleri üzerinde ittifak bulunanlardır. Bu kitabın ilk bölümünü, içinde önemli görüş ve tespitler bulunan birkaç kısma ayırdım. Sunduğum ilginç ve dikkate değer vakaları ise Hafız Zehebî'nin tarihinden özetleyerek naklettim ki, eserinin mesuliyeti onun boynunadır. Allah yardımcım olsun.

## Aleyhü's-selâtü ve's-selam hazretlerinin neden vâris bırakmadığı ve bunun sırrına ilişkin beyan[9]

El-Bezzâr'ın *Müsned*'inde[10] sahabe Huzeyfe'den naklettiği üzere, *"Peygamber(sav)'e, 'Ya Resûlullah! Bize bir halife tayin etmeyecek misiniz?' diye sorulunca Muhammed (sav) şöyle buyurdu: 'Eğer ki, ben sizlere bir halife tayin edecek olursam ve siz de benim halifeme karşı isyan ederseniz, gazap üzerinize insin.'"*

İki Şeyh'in[11] hançerlendiği vakit Ömer(ra)'dan naklettiğine göre, *"Eğer sizlere bir halife tayin edecek olursam, şüphesiz o benden daha hayırlı olanı - yani Ebû Bekir'i - sizlere tayin etmiştir ve eğer ki bir halife tayin etmeden aranızdan ayrılacak olursam, şüphesiz ki benden daha hayırlı olan sizleri terk etmiştir - yani Resûlullah (sav)."*

Ahmed ve Beyhakî'nin, *Delâilü'l-Nübüvve*'de Amr b. Süfyân'dan rivayeten naklettiklerine göre: *"Ali, Cemel Günü'nde galip gelince şöyle konuşmuştur:*

*'Ey ahali!*

*Şüphesiz Resûlullah (sav) bize bu işin devredilmesi hususunda herhangi bir hükmü miras bırakmadı. Böylece, biz kendi görüşümüze göre Ebû Bekir'i bu işe getirdirdik. O, vefat edinceye dek bu makamın sorumluluğunu yerine getirmeyi sürdürdü.*

---

9 Kitabın temel konusu hadîs ilmine ilişkin olmadığından ve genel okuyucuya da doğrudan bir katkı sağlamayacağından dolayı burada hadîsleri aktaranların sadece ilki ve sonuncusu verilmiş ve zincirin aradaki halkaları atlanmıştır.

10 Hadîslerin toplandığı kaynak.

11 Buhârî ve Ebû Müslim'i kastediyor. Bunlar hadîs ilminin en yüksek altı otoritesinden ikisidir. Diğerleri ise Tirmizî, Ebû Dâvûd, en-Nasâî ve İbn Mâce'dir. Bkz. H. S. Jarrett, *a.g.e.*, s. 6, § imli dipnot.

*Sonra Ebû Bekir, Ömer'i tayin etmeyi münasip gördü. Ömer de vefat edinceye dek bu makamın sorumluluğunu yerine getirdi. Sonra da pek çok kavim dünyevi çıkarların peşine düştü ve olaylar meydana geldi; bunların nihayetine karar verecek olan ancak Allah'dır.'"*

El-Hâkim'in Müstedrek'te kayıt düştüğü ve Beyhâkî'nin de *Delâil*'de bunu sahih gördüğü üzere Ebû Vâil şöyle söylemiştir: *"Ali'ye, 'Bize bir halife bırakmayacak mısınız?' diye sordular. 'Ali şöyle cevap verdi: 'Resûlullah (sav) bir halife bıraktı mı ki ben bir halife tayin edeyim? Lakin, eğer ki Allah ümmetin hayrını isterse, tıpkı peygamberlerinden sonra onları en hayırlılarının altında birleştirdiği gibi, benden sonra da onları en hayırlı olanlarının altında birleştirir.'"*

Zehebî'den: *"Râfızîler içinde Muhammed(sav)'in [halifeliği] Ali(ra)'a ahd ettiği hususunda bâtıllar mevcuttur. Huzayl b. Şurahbîl şöyle söylemiştir: 'Ebû Bekir, Muhammed(sav)' in vasisi Ali'ye itaat mi etti? Ebû Bekir, Resûlullah(sav)'den bir ahd bulmayı, hiç şüphesiz, muhabbetle karşılardı; Ali'yi de [buna uyması için] yola getirirdi."* İbn Sa'd ve el-Beyhâkî bunu *Delâil*'de yazmıştır.

İbn Said'in el-Hasan'dan rivayetle kayıt düştüğüne göre Ali şöyle söylemiştir: *"Muhammed (sav) vefat ettiği vakit idare şeklimize baktık ve Muhammed(sav)'in namaza Ebû Bekir'i imam tayin ettiğini gördük. Bu yüzdendir ki, dünyevi işlerimiz için Resûlullah(sav)'in dinimize uygun gördüğü kişiyi kabul ettik. Böylece, önceliği Ebû Bekir'e verdik."*

Buhârî'nin *Tarih*'inde söylediği ve İbnü'l-Camhân'ın da *Sefîne*'den[12] naklettiği üzere Peygamber (sav) Ebû Bekir, Ömer ve Osmân için, *"Onlar benden sonraki halifeler olacaktır"* buyurmuştur. Lakin Buhârî'nin söylediğine göre Ömer, Osmân ve Ali'nin, *"Peygamber (sav) bir halife tayin etmemiştir"* sözü üzerine, buna tabi olunmamıştır.

İbn Hibbân da yukarıda zikredilen hadîsi kayıt düşmüş ve *Sefîne*'den naklen şöyle söylemiştir: *"Resûlullah (sav) Medine'deki camiyi inşa ederken duvarın üzerine bir taş koydu ve Ebû Bekir'e, 'Taşını benim taşımın yanına koy' dedi. Sonra Ömer'e, 'Taşını Ebû Bekir'in taşının yanına koy' dedi. Sonra da Osmân'a, 'Taşını Ömer'in taşının yanına koy' dedi. Bundan sonra, 'Onlar benden sonraki halifelerdir' buyurdu."*

Ebû Zarah'ın söylediği üzere onun[13] isnatları göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir. Zira, el-Hâkim *Müstedrek*'te bundan bahsetmiş, Beyhakî ise bunu diğer ikisinden bağımsız olarak *Delâil*'de onaylamıştır.

---

[12] Hz. Muhammed'in azat ettiği kölesi Ebû Abdü'r-Rahman Mihrân. Söylendiğine göre bir kısım sahabeyi sırtında bir derenin üzerinden taşımıştır, zaten *Sefîne* de gemi anlamına gelir. Bkz. H. S. Jarrett, *a.g.e.*, s. 7, ll imli dipnot.

[13] İbn Hibbân'ı kastediyor.

Bense şöyle derim: Ömer'le Ali'nin, *"Şüphesiz ki Muhammed (sav) halife tayin etmemiştir"* sözleriyle bunun arasında bir ihtilaf mevcut değildir. Zira, bu ikisi şu manaya gelir: Muhammed (sav) vefat ettiğinde herhangi bir kişinin halife olması için kesin bir hüküm bırakmamıştır. Diğeri ise bundan daha evvel bir vakte işaret etmektedir: Zira bu, Muhammed (sav)'in bir başka hadîsinde buyurduğuna benzerlik göstermektedir: *"Benim sünnetime ve benden sonraki yol göstericiler olan halifelerin sünnetine uyunuz"* ve *"Benden sonra Ebû Bekir ve Ömer'i takip ediniz."* Bunlardan başka halifeliğe işaret eden ünlü hadîsler de mevcuttur.

## Kureyş İmamları ve onların halifelikteki öncelikleri üzerine

Ebû Dâvud et-Tayâlisî'nin *Müsned*'inde Ebû Berzah'tan rivayetle kayıt düştüğüne göre Resûlullah (sav), *"Başa geçtikleri vakit âdil olup, sözlerini tuttukları müddetçe imamlar Kureyş'tendir; onlardan af dilenir ve onlar affedenlerdir"* buyurmuştur.

Tirmizî'nin Ebû Hüreyre'dan rivayetle aktardığı üzere Muhammed (sav) *"Hâkimiyet Kureyş'in, kadılık Ensâr'ın, ezan da Habeşlilerin"* buyurmuştur.

İmam Ahmed'in *Müsned*'inde Utbe b. Abdân'dan naklettiği üzere Muhammed (sav), *"Hilâfet Kureyş'in, kadılık Ensâr'ın ve ezan Habeşlilerin"* buyurmuştur. Onun nakilleri güvenilirdir.

El-Bezzâr'ın Ali b. Ebû Tâlib'den naklettiğine göre de Muhammed (sav), *"Emîrler Kureyş'tendir. Onlardan âdil olan âdillerin, kötü olansa kötülerin emîridir"* buyurmuştur.

## İslam'da hilafetin süresi üzerine

İmam Ahmed'in[14] *Sefîne*'den rivayet ettiği üzere Muhammed (sav), *"Hilâfet otuz sene sürecek ve bundan sonra meliklik[15] gelecek"* buyurmuştur. İbn Hibbân ve diğerleri de bunu sahih bulmaktadır.

---

[14] Muhammed b. Hanbel'in oğlu İmam Ebû Abdullah Ahmed el-Şeybânî el-Mervezî. Hicrî 164'te Bağdat'ta doğdu. Birinci sınıf bir hadîs âlimidir. Söylendiğine göre bir milyon kadar hadîsi ezbere bilmekteydi. Buhârî ve Müslim de onun tılmizleridir. Kur'ân'ın yaratılmamış olduğu hususundaki kararlılığı oldukça meşhurdur. Hicrî 241 yılında (855) Bağdat'ta vefat etmiştir.

[15] Krallık.

Ulemanın söylediğine göre, *"bu otuz sene sadece ilk dört halife ve Hasan'ın devrini kapsamaktadır."*

İbnü'l-Bezzâr'ın Ubeyde b. el-Cerrah'dan naklettiğine göre Muhammed (sav), *"Dininiz nübüvvet ve rahmetle başladı; hilâfet ve rahmetle devam edecek; sonra da meliklik ve zulüm gelecektir"* buyurmuştur. Bu güvenilir bir hadîstir.

Abdullah b. Ahmed'in Câbir b. Semürre'den rivayetle söylediği üzere Muhammed (sav) şöyle buyurmuştur: *"Tamamı Kureyş'ten gelen on iki halife olduğu müddetçe bu iş aziz olacak ve kendilerine karşı çıkacak herkese galip geleceklerdir."* İki Şeyh ve diğerleri de bu hadîsi kayıt düşmüştür ve buna ilişkin diğer rivayet zincirleri ve başka lafızları da mevcuttur. Onlardan biri de şöyledir: *"Bu iş salih*[16] *olacaktır..."* Bir başka lafzı ise: *"Bu iş muktedir olacaktır..."* şeklindedir. Bunu rivayet eden Ahmed'dir. Müslim'e göre ise lafzı şöyledir: *"On iki kişi onlara veli oluncaya dek ümmetin bu işi muktedir olmayı sürdürecektir."* Yine Müslim'e göre Muhammed (sav) şöyle buyurmuştur: *"Şüphesiz ki bu iş, on iki halife ümmet içinden göçüp gidinceye dek nihayete ermeyecektir"* ve *"Şüphesiz ki on iki halifeye dek İslam aziz ve muktedir kalacaktır."* El-Bezzâr'a göre ise Muhammed (sav) şöyle buyurmuştur: *"Hepsi Kureyş'ten gelen on iki halife de göçüp gidinceye dek ümmetimin hâkimiyeti kaim olmayı sürdürecektir."* Ebû Dâvud'a göre ise buna şöyle bir ekleme de yapılmıştır: *"Muhammed (sav) evine döndüğü vakit, Kureyşliler onun yanına geldiler ve ona, 'Ya sonra gelecek olan nedir?' diye sordular da Muhammed (sav), 'Sonra gelecek olan fitnedir' cevabını verdi."*

Yine Ebû Dâvud'a göre Muhammed (sav), *"Ümmeti kendi üzerlerinde birleştiren on iki halife başınızda olduğu sürece, bu din de sizlerde devam edecektir"* buyurmuştur.

Ahmed ve el-Bezzâr'ın söylediklerine göre ise, *"İbn Mesud'a, 'Halifelerden kaç tanesi bu ümmete meliklik edecektir?' diye soruldu. İbn Mesud şöyle cevap verdi: 'Biz Resûlullah'a sorduk ve o da, 'On iki; tıpkı Benî İsrâil'in şefleri kadar' buyurdu' dedi."*

Kadı İyâz'a göre bu ve benzeri hadîslerdeki on ikinin anlamı şöyledir: *"Onlar, hilafetin izzeti ve İslam'ın kuvveti, iktidarın dürüstlüğü ve hilafete gelenin etrafında halkın toplandığı sürece daimî olacaklardır. Şüphesiz ki, Benî Ümeyye'nin hâkimiyetine karşı isyan edenleri etraflarında toplayanlarda da bu durum hasıl olmuştur ve el-Velîd b. Yezîd devrinde aralarında fitne çıkmıştır. Ta ki Abbâsî kudreti isyan edene ve onların iktidarını alaşağı edene dek, bu vaziyet onlar arasında sürüp gitmiştir."*

Şeyhü'l-İslam İbn Hacer'in *Şerhü'l-Buhârî*'de söylediğine göre: *"Kadı İyâz'ın sözleri bu hadîs üzerine söylenmiş en güzel sözlerdir ve en yeğ tutulanlardır. Bu sahih hadîsteki bazı satırların teyidi hususunda onun işaret ettiğine göre: 'Halk, hepsi-*

[16] Salih: Dosdoğru.

*nin etrafında bir araya gelecektir' ifadesinin izahı yani, 'Bir araya gelecektir'in manası, halk ona edilen biata bağlı kalacak şeklindedir. Hakikaten de, bu durum meydana gelmiş ve halk, Sıffîn'daki iki hakem vakasına kadar Ebû Bekir'in, sonra Ömer'in, sonra Osmân'ın ve sonra da Ali'nin etrafında toplanmıştır. O günden itibaren ise halifeliğe Mu'âviye gelmiştir. Sonra halk, Hasan'la yapılan antlaşma üzerine Mu'âviye'nin ve sonra da oğlu Yezîd'in etrafında toplanmıştır. Lakin, Hüseyin'in iktidarı hiç gerçekleşmemiştir; bilakis o bundan çok evvel katledilmişti. Sonra Yezîd öldüğü vakit, İbn Zübeyr'in ölümünden sonra, Abdü'l-Melik İbn Mervân'ın etrafında birleşinceye kadar aralarında ihtilaf sürmüştür. Daha sonra da onun dört evladı etrafında toplanmışlardır; yani el-Velîd, sonra Süleyman, sonra Yezîd ve sonra da Hişâm. Sonra Ömer b. Abdü'l-'Azîz, Süleyman'ın ve Yezîd'in arasına girmiştir. İşte, bu sebeple bunlar Hulefâ-i Râşidîn'den sonraki yedi halifelerdir. On ikincileri ise el-Velîd b. Yezîd b. Abdü'l-Melîk'tir. Amcası Hişâm'ın vefatı üzerine halk onun etrafında toplanmış ve yaklaşık dört yıl kadar hüküm sürmüştür. Lakin, sonra ona karşı ayaklanmışlar ve onu öldürmüşlerdir. Böylece fitne büyümüş ve o günden sonra da vaziyet değişmiştir."*

Bundan sonra halk hiçbir zaman tek bir halifenin etrafında toplanma konusunda ittifak içinde olmadı. Zira, amcasının oğlu el-Velîd b. Yezîd'e karşı ayaklanan Yezîd b. el-Velîd'in günleri de uzun sürmedi. Aksine, o ölmeden evvel babasının amca oğlu Mervân b. Muhammed b. Mervân ona isyan etti. Yezîd öldüğünde yerine kardeşi İbrahim geçti. Fakat Mervân onu öldürdü. Bundan sonra Benî Abbâs, ta ki o öldürülünceye kadar, Mervân'a karşı ayaklanmayı sürdürdü.

Sonra es-Seffâh, Benî Abbâs'dan ilk halife oldu. Fakat onun da günleri, kendisine karşı ayaklananlarının sayısı çok olduğundan uzun sürmedi. Yerine kardeşi el-Mansûr geçti. Onun günleri uzun sürmüştür. Lakin, Mervânîler'in Endülüs'ü istila etmeleriyle Uzak Mağrip onların elinden çıktı. Böylece Endülüs, ta ki onlar daha sonradan halife olarak anılıncaya kadar, zorbalıkla ellerinde kaldı. Lakin, olanlar oldu ve ellerindeki ülkelerde halifeliğin isminden başka geriye hiçbir şey kalmayıncaya kadar güçleri dağıldı ve yitti. Bunlar olduktan sonra, Abdü'l-Melîk b. Mervân'ın oğulları zamanında, dünyanın her köşesinde, şarkta ve garpta, sağda ve solda, Müslümanların galip geldiği her yerde halifeler adına hutbeler okundu. Ülkelerin tek birinde dahi, halifenin emri olmaksızın hiç kimse bir makama tayin olmamıştır.

Şüphesiz, o devirde bir takım aşırılıklar da mevcuttu. Beşinci yüzyılda, sadece Endülüs'te hepsi de halife olarak anılan altı kişi vardı. Bunlarla birlikte, dünyanın diğer köşelerinde halifelik iddiasında bulunan Haricîler ve Alevîler'den başka, Mısır'da el-Ubeydî ve Bağdat'ta da Abbâsîler vardı.

İbn Hacer şöyle eklemektedir: *"Belki de bu izah Muhammed (sav)'in, 'Sonra fitne çıkacaktır' sözlerinin de manasını teşkil etmektedir. Yani, fitneden dolayı ölümler artacak ve alenen devam edecektir. Hakikaten de böyle olmuştur. Ayrıca bu hadîsin manasının, İslam'ın tüm süreci boyunca, kıyamet gününe kadar gelecek olan on iki halife olduğu da söylenmektedir. O halifeler ki, ardarda birbirlerinin yerlerini almasalar da, hakka göre davranacaklardır. Bu, Müsedded'in el-*Müsnedü'l-Kebîr*'inde Ebû Huld'den kayıt düştüğü şu sözleri de doğrulamaktadır: 'Bu ümmet, içinden hak dini ve doğru yolu amel edinmiş on iki halife çıkana dek yok olmayacaktır. Onlardan ikisi Ehl-i Beyt'tendir.' Buna göre Muhammed (sav)'in, 'Sonra fitne çıkacaktır' sözlerinin manası da, kıyamet saatini önceden haber veren fitne, yani Deccal'in çıkışıdır."* Sözleri burda son bulur.

Ben de şöyle derim: On iki halife içinde Hulefâ-yi Râşidîn, el-Hasan ve Mu'âviye, İbn Zübeyr ve Ömer b. Abdü'l-Azîz vardır ve bunlar sekiz kişidir. Muhtemelen onlara Abbâsîler'den el-Muhtedî de eklenebilir. Zira Benî Ümeyye için Ömer b. Abdü'l-Azîz ne ise, o da Abbâsîler için öyledir. Aynı şekilde, ez-Zâhir de vardır. Zira ona da adalet bahşedilmişti. Geriye ise beklenmekte olan iki kişi kalır. Bunlardan biri Mehdî'dir ve Ehl-i Beyt'tendir, Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun.

## Benî Ümeyye'ye karşı uyaran hadîsler

Tirmizî'nin Yûsuf b. Sa'd'dan rivayetle söylediği üzere, *"Hasan b. Ali b. Ebû Tâlib'in, Mu'âviye'ye biat etmesinden sonra adamın biri onun önüne dikildi ve ona, 'Sen mü'minlerin yüzünü kara çıkardın!' diye çıkıştı. Bunun üzerine Hasan şöyle cevap verdi: 'Beni kınamayasın; Allah onlara rahmet nasip etsin; şüphesiz ki, Nebî (sav) minber üzerinde Benî Ümeyye'yi gördü ve bu onu çok üzdü de sonra şu âyetler indirildi, 'Şüphesiz ki biz sana Kevser'i verdik'[17] ve 'Şüphesiz ki biz Kur'an'ı Kadir Gecesi indirdik. Kadir gecesinin ne olduğunu sen ne bileceksin? Kadir Gecesi bin aydan daha hayırlıdır.[18] Senden sonra ona Benî Ümeyye sahip olacaktır ey Muhammed.'"*[19]

Kāsım'ın söylediğine göre, *"Hesapladım ve bir de ne göreyim! Ne eksik, ne de fazla tam bin aydır."* Tirmizî ise şöyle söylemiştir, *"Bu şaşırtıcı bir hadîstir. Ben bunu sadece el-Kāsım vasıtasıyla bilirim; kendisine itimat edilebilir, lakin onun şeyhinin kim olduğu meçhuldür."* Bu hadîsi El-Hâkim *Müstedrek*'inde, İbn Cerîr ise

[17] Kevser sûresi 1. âyet.

[18] Kadr sûresi 1, 2 ve 3. âyetler.

[19] Bu en son cümle Kur'ân'da yer almamaktadır.

*Tefsîr*'inde vermektedir. Lakin, İbn Haccâc ve İbn Kesîr bu hadîsin uydurma olduğunu söylerler.

İbn Cerîr'in *Tefsîr*'inde Sehl'in dedesinden nakille söylediğine göre, *"Resûlullah, el-Hakem b. Ebû'l-Âs'ın çocuklarını minberin üzerine adeta bir maymun misali atlarken gördü ve bu onu çok üzdü. Ölene kadar da hiç tebessüm etmedi. Yüce Allah ona şunu indirdi: 'O sana gösterdiğimiz rüyayı sırf insanlara bir imtihan olsun diye göstermişizdir.'"*[20] Bunun isnadı zayıftır. Lakin, Abdullah b. Ömer, Ya'lâ b. Mürre, Hüseyin b. Ali ve diğerlerinde bununla uyuşan hadîsler mevcuttur. Ben de bunu, isnatlarıyla birlikte *Tefsîr* ve *Müsned*'den aldım; *Esbâb-ı Nuzûl* adlı kitabımda da bunlara işaret etmiştim.

## Benî Abbâs'ın gelişini müjdeleyen hadîsler üzerine

El-Bezzâr'ın Ebû Hüreyre'den rivayet ettiği üzere, *"Resûlullah (sav) Abbâs'a, 'nübüvvet ve hâkimiyet sizindir' buyurmuştur."*

Tirmizî'nin İbn Abbâs'tan rivayet ettiği üzere, *"Resûlullah (sav) Abbâs'a şöyle buyurmuştur: 'İkinci günün*[21] *sabah vakti, oğlun ve sen bana geliniz ki, soyunuz için dua edeyim; Allah sana ve oğluna, bu duayla kazanç ve fayda nasip etsin.' Böylece sabah onun yanına gittiler ve ben de onunla beraber gittim. Bize bir elbise giydirdi ve şöyle söyledi: 'Ya Rabbi! Abbâs'a ve oğluna hem ruhen hem de bedenen rahmetler ver. Onları günahtan uzak tut. Ya Rabbi! Onu oğlunda muhafaza et!'"*[22]

Aynı şekilde Tirmizî de *Câmi* de bundan alıntı yapmıştır. Rüzeyn el-Abdârî ise bunun sonuna *"... ve hilafeti kendi soyunda baki kıldı"* şeklinde bir ekleme yapar.

Ben, bu ve önceki hadîsin, bu mevzu üzerine en sahih olan hadîsler olduğunu söylerim.

Taberânî, Sevbân(ra)'dan rivayetle Muhammed(sav)'in şöyle buyurduğunu söylemiştir: *"Benî Mervân'ın birbiri ardına minberimin üzerine kurulduklarını gördüm ve bu beni çok üzdü. Lakin, sonra Benî Abbâs'ı minberimin üzerinde gördüm de bu beni mutlu etti."*

Ebû Nuaym'ın *Hilye*'sinde Ebû Hüreyre'den rivayetle kayıt düştüğü üze-

---

[20] İsrâ suresi 60. âyet: *"Hatırla, vaktiyle sana demiştik ki: 'Şüphesiz Rabbin insanları çepeçevre kuşatmıştır.' O sana gösterdiğimiz rüyayı (miracı) ve Kur'an'da lanet edilen ağacı da (zakkum ağacı) sırf insanlara bir imtihan olsun diye göstermişizdir. Biz onları korkutuyoruz. Fakat bu, ancak onların taşkınlıklarını artırıyor."*

[21] Pazartesi günü.

[22] Abbâs'ın soyunu oğlu üzerinden devam ettir demek istiyor.

re *"Resûlullah (sav) çıka geldi. Abbâs onu karşıladı ve Peygamber (sav) ona, 'Ey Ebû'l-Fazl! Sana bir müjde vereyim mi?' dedi. Abbâs, 'Buyrunuz Resûlullah' dedi. Bunun üzerine Muhammed (sav), 'Allah bu işi benimle başlattı ve onu senin soyunla tamama erdirecektir' buyurdu."* Bu zayıf bir hadîstir.

Ali'den rivayet olunup isnadı bundan daha zayıf olan bir hadîs de vardır ve İbn Asâkir bunu Muhammed b. Yunas el-Kerimî'den –zira o Ali üzerine hadîs uydurması ile bilinir– alıntı yapmıştır. Buna göre Muhammed (sav), Abbâs'a şöyle söylemiştir: *"Şüphesiz ki Allah bu işi benimle başlattı ve onu senin soyunla tamama erdirecektir."*

Bunun aynısı İbn Abbâs'ın rivayetiyle de bize ulaşmıştır. El-Hatîb, *Tarih*'inde bundan alıntı yapmıştır. Lafzı şöyledir: *"Bu iş seninle başladı ve seninle tamama erecektir."* Bu, el-Mühtedî Billah'ın hal tercümesi kısmında isnadıyla ortaya çıkacaktır. Bunun aynısı Ammâr b. Yâsir'in rivayetiyle bize ulaşmıştır ve el-Hatîb de ondan alıntı yapmıştır.

Ebû Nuaym'ın *Hilye*'sinde Câbir b. Abdullah'tan (ra) ve onun da Amr b. Râşid'den naklettiğine göre Câbir şöyle söylemiştir: *"Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: 'Abbâs'ın soyundan melikler olacak ve onlar benim ümmetimin emîrleri olacaklardır, Allah imanı onlarla güçlü ve kudretli kılsın.'"* Lakin, Amr b. Râşid'in hadîs delilleri zayıftır.

Ebû Nuaym'ın *Delâil*'de söylediği üzere Ümmü'l-Fazl[23](ra) şöyle söylemiştir: *"Resûlullah(sav)'ın yanından geçiyordum ve bana, 'Bir oğlana gebesin, doğurduğun vakit onu bana getir' dedi. Doğum yapınca oğlumu Resûlullah(sav)'e götürdüm. Peygamber (sav), onun sağ kulağına ezan, sol kulağına ise ikame okudu ve ona kendi tükrüğünden yutturdu. Sonra da Abdullah ismini koydu. Sonra bana, 'Halifelerin babasıyla birlikte git şimdi' dedi. Ümmü'l-Fazl bunu Abbâs'a haber etti ve o da Peygamber(sav)'in huzuruna vararak bu hususta konuşunca, Peygamber (sav) ona şöyle buyurdu: 'Oğlun gerçekten de karının sana haber ettiğidir; o halifelerin babasıdır; öyle ki, ondan es-Seffah, el-Mehdî ve Meryem oğlu İsâ'nın yanında namaz kılacak olanlar olacaktır; barış onun üzerine olsun.'"*

Deylemî'nin *Müsnedü'l-Firdevs*'inde Âişe(ra)'den rivayetle kayıt düştüğü üzere Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Benî Abbâs'ın sancağı ellerinde tutacakları gün gelecektir; onlar adaletle hükmettikleri sürece o sancak da ellerinde bâki kalsın."*

Daraktûnî *Efrâd*'da İbn Abbâs(ra)'tan rivayetle kayıt düştüğü üzere Peygamber (sav) Abbâs'a şöyle söylemiştir: *"Oğulların Savvâd'a*[24] *yerleştikleri za-*

[23] Abbâs'ın karısının ve kızının adı. Burada karısı kastedilmiştir.

[24] Babil Irak'ındaki şehir ve köyler.

*man siyah giyinsinler ve Horasân halkı da takipçileri olsun. Onlar kudreti Meryem oğlu İsâ'ya teslim edinceye kadar kudretleri onların safını hiç terk etmesin."*

Ahmed b. İbrahim'in hiçbir değeri yoktur; hocası meçhul, hadîs rivayetleri de öylesine itimat edilmezdir ki, İbnü'l-Cevzî *Mevzuât*'ta[25] ondan bahsetmiştir.

Lakin, Taberânî'nin *el-Kebîr*'inde, Ümmü Seleme'den rivayetle söylediği ve Muhammed(sav)'e atfedilen bir hadîste buna ilişkin bir delil mevcuttur: *"Onlar, ta ki onu Mesih'e teslim edinceye dek hilafet amcamın evlatlarında ve babamın soyunda kalacaktır."* Deylemî, bu hadîsin başka bir türlüsünü de Ümmü Seleme(ra)'dan rivayet etmiştir.

Ukaylî'nin *Kitâbü'z-Züafâ*'da kayıt düştüğü üzere Muhammed (sav)'e atfedilen şöyle bir hadîs mevcuttur: *"Benî Abbâs, Benî Ümeyye'nin hükümdarlık ettiği her bir gün için iki gün, her bir ay için iki ay hüküm sürecekti."* İbnü'l-Cevzî de *Mevzuât*'da bu hadîse atıfta bulunmuş ve Bekkâr[26]sebebiyle bu hadîsin illetli olduğunu belirtmiştir. Lakin iş, Cevzî'nin söylediği gibi değildir. Bekkâr ne yalancılıkla ne de hadîs uydurmayla itham edilmelidir. Aksine İbn Adî onun için, *"Hadîsleri kayıt düşülen, isnatları ise zayıf olan râviler arasındadır"* demektedir. İbn Adî söze şöyle devam eder: *"Onu sahih bir kaynak olarak kabul etmekte bir sakınca yoktur; hayatım üzerine yemin olsun ki, bu hadîsin manası hakikatten uzak değildir."* Zira, Abbâsî hükümdarlığı, en parlak devrinde, hâkimiyeti bütün dünyanın dört bir yanındaki memleketlere uzandığında, güneşin doğduğu ve battığı en uzak diyarlardan ta Mağrip'in en uzağına kadar olan yayılışı 130 küsür senesi ile el-Muktedir'in 290 küsür senesindeki hükümdarlığı devri arasına tekabül etmektedir. Onun -el-Muktedir'in- devrinde düzen bozulur; Mağrip elinden çıkar ve bunu da kargaşa ve fitneler takip eder. Ondan sonra da herşey malum olunduğu gibidir. Böylece, onların hükümdarlıklarının en parlak devrinin süresi 160 küsür senedir. Bu, 92 sene hüküm süren kibirli Benî Ümeyye'nin iktidar süresinin iki katıdır. Hatta bu süreden de dokuz sene çıkarılmalıdır; çünkü bu zaman zarfında iktidar İbn Zübeyr'deydi. Böylece 83 küsür sene geriye kalır ki, bu da tamı tamına bin ay eder. İşte böylece hadîsin geçerliliğini kanıtlamış oldum.

Zübeyr b. Bekkâr'ın *el-Muvaffakiyyât*'ta İbn Abbâs(ra)'tan rivayetle söylediğine göre İbn Abbâs Mu'âviye'ye şöyle söylemiştir: *"Biz iki gün hükmetmedikçe siz bir gün, biz iki ay hükmetmedikçe siz bir ay ve biz iki yıl hükmetmedikçe siz bir yıl hükmetmeyeceksiniz."* Zübeyr *el-Muvaffakiyyât*'ta, yine İbn Abbâs'tan

---

25 Uydurma hadîsler fihristi.

26 Hadîsin nakil zincirindeki aracı isimlerden biri.

rivayeten söze şöyle devam eder: *"Siyah bayrak bizim, Ehl-i Beyt'in olacaktır"* ve *"Onların helakları da ancak ve ancak batıdan gelecektir."*

İbn Asâkir'in *Tarih-i Dimaşk*'ında İbn Abbâs'tan rivayetle söylediği üzere, *"'Peygamber (sav) İbn Abbâs'a, 'Ya Rab! Abbâs'ı ve onun evlatlarını koru!' dedi ve bunu üç kez tekrarladıktan sonra şöyle söyledi: 'Ey amca! Bilmez misin ki, Allah'ın muvaffak ve mesut kılarak münasip gördüğü Mehdî senin soyundandır.'"* Lakin, El-Kerîmî[27] hadîs uyduran biridir.

İbn Sa'd'ın *Tabakāt*'ında İbn Abbâs'tan rivayetle kayıt düştüğü üzere, *"Abdü'l-Muttalib'in oğlu Abbâs, Abdü'l-Muttalib'in çocuklarını çağırarak onları etrafında topladı. Onun gözünde Ali, diğer hiçbirinin sahip olmadığı bir değere sahipti. Abbâs şöyle söyledi: 'Ey kardeşimin oğlu! Şüphesiz ki, zihnimde bir düşünce vardır; lakin, senin görüşünü almadan bununla ilgili bir şey yapmak istemedim.' 'Nedir o?' diye sordu Ali. Abbâs şöyle yanıtladı: 'Peygamber(sav)'in huzuruna git ve ona kendisinden sonra kimi tayin edeceğini sor. Eğer ki bize bırakırsa, yemin olsun, bizden biri bu dünya üzerinde kaldıkça bu işi kimseye terk etmeyiz. Lakin, bizden başkasına bırakırsa, ebediyen bir daha bunu talep etmeyiz.' Bunun üzerine Ali şöyle cevap verdi: 'Ey amca! Bu iş senden başka kime münasip olur ki? Ve kim bu iş için seninle çekişebilir?'"*

Deylemî *Müsnedü'l-Firdevs*'inde, Peygamber(sav)'e atfedilen şöyle bir hadîsi kayıt düşmüştür: *"Allah, hilâfet için herhangi birini yaratmayı isterse sağ eli ile onun alnına dokunuverir."*

## Son vakte kadar halifelerin iktidara gelirken giydikleri Hırka-i Şerif'in ehemmiyeti üzerine

Silâfî *Tûyûriyât*'ında, Esma'î'yi isnat göstererek, ki Esma'î de bunu İbn Amr b. Alâ'dan almıştır, kayıt düştüğü üzere: *"Kaab b. Zübeyr (ra), Peygamber(sav)'in huzurunda Bânat-ı Suâd kasidesini okuyunca Peygamber (sav) ona giydiği hırkayı attı. Sonra Mu'âviye(ra)'ın devri geldiği vakit, Mu'âviye Kaab'a mektup göndererek 'Resûlullah(sav)'in giydiği hırkayı bana on bin dirheme sat' dedi. Fakat, o bunu kabul etmedi. Lakin, Kaab b. Zübeyr öldüğünde, Mu'âviye onun çocuklarına bir mektup daha gönderdi ve bu sefer yirmi bin dirhem teklif etti. Böylece Mu'âviye onlardan Abbâsî hanedanı halifelerinin sahibi olduğu bu hırkayı aldı."* Bu kıssa başkaları tarafından da rivayet olunmuştur.

Lakin, Zehebî'nin *Tarih*'inde söylediği üzere: *"Abbâsî hanedanı halifelerinin sahibi olduğu hırkaya gelince; Yûnus b. Bukayr İbn İshâk Tebük seferinden bir kıssa*

[27] Kerîmî, bahsi geçen hadîsin rivayet zincirinin halkalarından biridir.

*ile bunu rivayet etmektedir. Peygamber (sav), Aylah*[28] *halkına, içinde 'Sizlere koruma sağlayacaktır' yazılı bir mektupla birlikte bir hırka verir. Bu hırkayı Ebû'l-'Abbâs es-Seffâh üç yüz dinara satın almıştır."*

Kanımca, Mu'âviye'nin satın aldığı hırka Benî Ümeyye iktidarının çöküşü sırasında kaybolmuştur.

İmam Ahmed b. Hanbel'in *Zühd*'ünde Urve b. el-Zübeyr (ra)'den rivayet ettiği üzere: *"Muhammed (sav), elçileri görmeye gittiği vakit giydiği elbise Hadramut'tandı. Uzunluğu dört kol, genişliği iki kol ve bir karıştır. Halifelerin sahip olduğu ise gayet eskimişti. Onu kumaşların içine sardılar; Kurban ve Ramazan bayramlarında giymek için kullandılar."*

Şüphesiz bu hırka, halifelerin hırkasıdır ve onlara miras kalmıştır. Onlar onu devlet işleri meclislerinde ve at sırtındayken omuzlarının üzerine giymişlerdir. El-Muktedir öldürüldüğünde de bu hırka üzerindeydi. Hatta, kanı üzerine bulaşmıştır. Zannımca bu hırka Tatar fitnesi sırasında kaybolmuştur. Şüphesiz ki Allah'a aitiz ve yine O'na döneceğiz![29]

## Bu hal tercümelerinde dağınık olarak ortaya çıkan bazı gözlemler üzerine

Bunların tek bir yerde zikredilmesi daha münasip ve faydalıdır.

İbnü'l-Cevzî'nin Sûlî'den naklen söylediğine göre halk arasında, *"Başa geçen her altıncı halife hal' edilmiştir"* şeklinde bir söylenti vardır. İbnü'l-Cevzî şöyle devam eder:

*"Üzerinde çalıştım ve hakikaten de şaşkınlıkla buna şahit oldum. Bu büyük vazife Peygamber (sav) efendimize verildi. Ondan sonra bu vazife sırasıyla Ebû Bekir'e, Ömer'e, Osmân'a, Ali'ye, Hasan'a verildi ve sonra Hasan hal' edildi. Sonra Mu'âviye geldi, sonra Yezîd b. Mu'âviye, sonra Mu'âviye b. Yezîd, Mervân, Abdü'l-Melik İbn Mervân ve İbn Zübeyr geldi; Zübeyr de hal' edildi. Sonra Velîd, Süleyman, Ömer b. Abdü'l-Azîz, Yezîd, Hişâm, Velîd geldi ki, Velîd de hal' edildi. Bundan sonra Benî Ümeyye'nin hükmü kalmadı. Sonra es-Seffâh geldi, sonra el-Mansûr, el-Mehdî, el-Hâdi, er-Reşîd, el-Emîn geldi; el-Emîn hal' edildi. Sonra el-Me'mûn geldi, sonra el-Mu'tasım, el-Vâsık, el-Mütevekkil, el-Muntasır, el-Müstaîn geldi; el-Müstaîn hal' edildi. Sonra el-Mu'taz geldi, sonra el-Mühtedî, el-Mu'temid, el-Mu'tadıd, el-Muktefî, el-Muktedir geldi; el-Muktedir iki kez hal' edildikten sonra öldürüldü. Sonra el-Kāhir geldi, sonra*

---

[28] Kızıldeniz üzerinde, Batlamyus'un Elena'sı.

[29] Bakara suresi 156. âyet: *"Onlar kendilerine bir müsibet geldiği vakit: 'Biz şüphesiz Allah'a aitiz ve şüphesiz O'na döneceğiz' derler."*

*er-Râzî, el-Müttakî, el-Müstekfî, el-Mutî, et-Tâi geldi; et-Tâi hal' edildi. Sonra el-Kādir geldi, sonra el-Muktedî, el-Mustazhar, el-Müsterşid, er-Râşid geldi; er-Râşid hal' edildi."* Bunlar İbnü'l-Cevzî'nin sözlerinin sonudur.

Zehebî'nin söylediğine göre, *"İbnü'l-Cevzî'nin tespiti pek çok yerde noksanlıklar içermektedir. Birincisi şöyledir:*

*'Abdü'l-Melik'ten sonra İbn Zübeyr geldi' ifadesinde noksanlık vardır; hakikatte bu olay o şekilde cereyan etmemiştir. Aksine İbn Zübeyr beşincidir ve ondan sonra Abdü'l-Melik gelmektedir. Ya her ikisi de beşincidir ya da onlardan sadece biri gerçek halifedir ve diğeri de ancak bir âsidir. Önce İbn Zübeyr'e biat edildiğine göre Abdü'l-Melik'in halifeliği ancak Zübeyr'in öldürülmesinden sonra geçerlilik kazanmıştır.*

*İkincisi ise şudur ki; Cevzî, Yezid en-Nâkıs ve onun hal' edilen kardeşi İbrahim'i ve Mervân'ı saymamaktadır. Böylece, hepsini saydığınızda el-Emîn dokuzuncu sıradadır.*

*Kanaatimce, evvelden de söylendiği üzere Mervân bu hesaptan çıkarılmalıdır; zira o âsidir; hakeza Mu'âviye b. Yezîd de öyledir. İbn Zübeyr'e Yezîd'in ölümünden sonra biat edildiğine göre ve Mu'âviye de Şam'dan ona muhalif olduğu için bu ikisi birdir. Yezîd en-Nâkıs'tan sonra gelen İbrahim'in iktidarıysa tam olarak tesis edilememiştir; çünkü bir kısım ahali onu tanımış, bir kısım ise muhalif olmuş ve geriye kalanlar da ona biat etmemişlerdir. Bir kısım ise, halife olmaksızın, onun işin başında olmasını istemişlerdir ve böylece o, kırk ya da yetmiş gün kadar iktidarda kalmıştır. Bu hesaplamaya göre Katır Mervân[30] altıncıdır ve Mu'âviye'den sonra da on ikinci olduğu şüphesizdir. Ondan sonraki el-Emîn ise altıncıdır.*

*Üçüncüsü ise şudur: İktidardan devrilme her altıncı halife ile kısıtlı değildir. Zira, el-Mu'taz, el-Kāhir, el-Müttekî ve el-Müstekfî de hal' edilmiştir."*

Kanımca, Cevzî'nin söyledikleri bu eleştiriden etkilenmeyecektir. Çünkü, bunun manası her altıncı halifenin hal' edildiği şeklindedir şüphesiz. Zira Cevzî, onlardan başka hal' edilenlerin de olduğunu inkâr etmez.

İbnü'l-Cevzî'nin söylediklerine ek olarak Zehebî şunları söylemektedir:

*"Er-Râşid'den sonra el-Muktefî, el-Müstencid, el-Müstezhî, en-Nâsır, ez-Zâhir ve ondan sonra da el-Mustansır geldi ve hal' edildi. Sonra, Tatarların katlettiği el-Musta'sım gelir ve o halifelerin sonuncusudur. Ondan sonra hilafet üç buçuk sene kesintiye uğradı. El-Musta'sım'dan sonra el-Mustansır seçildi. Fakat, o da hilafette kalamadı.*

---

[30] Gibbon'un söylediğine göre "iktidara gelmeden önce, Gürcü savaşından sonra, Mervan 'Mezopotamya Katırı' unvanını almıştır. Çünkü o, Mezopotamya valisiydi ve bu Arap atasözü de savaştan asla kaçmayan katırları onurlandırmak için söylenmiştir. Mervân'ın bu lakabı Homeros'un kıyaslamasını haklı çıkarır görünmektedir (İlyada λ 557) Bu durum, katırları kaba saba ve aptal gösteren modernleri suskunluğa boğmaktadır." bkz. H. S. Jarrett, *a.g.e.*, s. 19, * imli dipnot.

*Mısır'da ona biat edildi, ordusuyla Irak'a yürüdü, orada Tatarlarla karşılaştı ve o da Tatarlar tarafından öldürüldü. Ondan sonra hilafet bir sene boş kaldı. Sonra Mısır'da hilafet kuruldu ve ilk halifesi de el-Hâkim oldu. Sonra el-Müstekfî, el-Vâsık, el-Hâkim, el-Mu'tadıd ve el-Mütevekkil geldi ki, altıncı halifedir ve hal edilmiştir. Sonra el-Musta'sım geldi. Fakat o da on beş gün sonra hal edildi. El-Mütevekkil yerine iade edildi ve sonra yine hal' edildi. Sonra el-Vâsık'a biat edildi. Sonra da el-Musta'sım'a. Lakin, o da hal' edildi. El-Mütevekkil geri çağrıldı ve ölünceye kadar da halife olarak kaldı. Sonra el-Müstaîn, el-Mu'tadıd, el-Müstekfî ve I. Musta'sım'dan sonra – ki o aynı zamanda II. Musta'sımdır- altıncı halife olan el-Kāim geldi ve o da hal edildi. Sonra, el-Müstencid geldi. O, Benî Abbâs'tan elli birinci halifedir."*

## Notlar

Söylendiğine göre Benî Abbâs'ın başlangıç, orta ve bitiş devirleri vardır. Başlangıç el-Mansûr'ladır. Orta devir el-Me'mûn'la ve bitiş de el-Mu'tadıd'ladır.

Es-Seffâh, el-Mehdî ve el-Emîn hariç Benî Abbâs halifelerinin hepsi cariye oğullarıdır.

*"Ali b. Ebû Tâlib (ra), onun oğlu Hasan ve halife el-Emîn'den gayrı,"* der Sûlî, *"hiçbir Hâşimi ve Hâşimî bir kadının oğlu halifeliğe gelmemiştir."*

Zehebî'nin söylediğine göre, *"Ali b. Ebû Tâlib ve el-Muktefî'den başka, ismi Ali olan hiç kimse halife olmamıştır."*

Kanımca halife isimlerinin büyük bir çoğunluğu sadece bir kez, pek azı ise iki kez kullanılmıştır. Onlardan en çok kullanılanlar ise Abdullah, Ahmed ve Muhammed'dir. Halifelerin lakaplarının büyük bir kısmı ise, Irak halifelerinin sonuncusu el-Musta'sım hariç, bir defa kullanılmıştır. Sonra Mısır halifelerinin lakapları tekrar eder; el-Mustansır, el-Müstekfî, el-Vâsık, el-Hâkim, el-Mu'tadıd, el-Mütevekkil, el-Musta'sım, el-Müstaîn, el-Kāim ve el-Müstencid tekrarlanır. Bunların hepsi, el-Müstekfî ve el-Mu'tadıd hariç, ki bunlar birden çok kullanılmıştır, bir kereden fazla kullanılmamıştır. Zira, Abbâsî halifelerinden üçü bu lakapları kullanmıştır. El-Kāim, el-Hâkim, ez-Zâhir, el-Mustansır isimleri hariç, Benî Abbâs'tan hiçbir halife Benî Ubeyd halifelerinin ismini kullanmamıştır. Lakin, el-Mehdî ve el-Mansûr'a gelince; bu lakapların Abbâsî halifeleri tarafından kullanılması Benî Ubeyd'in iktidara gelmesinden evveldir.

Bazılarının söylediğine göre, *"Ne halifelerden ne de meliklerden el-Kāhir lakabını alan muvaffak olabilmiştir."*

Kanımca el-Müstekfî ve el-Müstaîn için de aynısı geçerlidir. Zira, Benî Abbâs hanedanı bu iki lakapla bilinir ve her ikisi de hal' edilmiş ve sürülmüştür.

El-Mu'tadıd ise en muzaffer lakaplardandır ve bununla anılanlar en kutlulardan olmuştur.

Zehebî'nin söylediğine göre, *"Er-Râşid'den sonra gelen el-Muktefî ve el-Mu'tasım'dan sonra gelen el-Mustansır hariç, hiç kimse kardeşinin oğlundan sonra halife olmamıştır."*

Harûn er-Reşîd'in oğulları el-Emîn, el-Me'mûn ve el-Mu'tasım; el-Mütevekkil'in oğulları el-Mustansır, el-Mu'taz ve el-Mu'temid; el-Muktedir'in oğulları er-Râzı, el-Müktefî ve el-Mutî hariç, başka üç kardeş halife olmamıştır.

*"Abdü'l-Melik'in"* diye devam eder Zehebî, *"dört oğlu iktidara gelmiştir. Dünyevi melikler hariç bunun bir benzeri daha görülmemiştir."*

Kanımca durum bunun aksidir. Zira, Peygamber(sav)'den sonraki halifelerde benzer bir durum vardır. El-Mütevekkil Muhammed'in dört değil tam beş oğlu halifeliğe gelmiştir: El-Müstaîn, el-Mu'tadıd, el-Müstekfî, el-Kāim ve el-Müstencîd iktidara gelen halifelerdir.

Ebû Bekir es-Sıddîk ve Ebû Bekir et-Tâi İbnü'l-Mutî, ki babasına felç inmiş ve oğlu adına halifelikten feragat etmiştir, hariç hiçbir halife babası hayattayken halifeliğe gelmemiştir.

Ulemanın söylediği üzere, *"babası hayattayken halifeliğe gelen ilk kişi Ebû Bekir'dir. O kendisine halef atayan, Beytülmâl'i kuran ve Kur'ân'ı mushaf olarak adlandıran ilk halifedir. Emîrü'l-Mü'minîn şeklinde anılan ilk halife Ömer b. Hattâb'dır. Kırbaçla cezalandırmayı ilk kez getiren, tarihi hicretten başlatan, teravih namazı için ezan okunmasını emreden ve divan sicillerini tesis eden de yine Ömer'dir."*

Hayvanların zarar verecek şekilde otlatılmasını yasaklayan, toprakları iktalara –belirli bir ölçüye kadar– ayıran, cuma ezanına ekleme yapan, müezzinlere maaş bağlayan, hutbe sırasında ne diyeceğini karıştıran ve zabit kuvvetleri için karakol kuran ilk halife ise Osmân'dır.

Henüz hayattayken veliaht ilan eden, hadımları hizmetine alan ilk halife Mu'âviye'dir.

Kesik başları huzuruna getirten ilk halife ise Abdullah b. Zübeyr'dir. Kendi adına sikke kestiren ilk halife Abdü'l-Melik b. Mervân'dır. Kendi ismiyle anılmayı yasaklayan ilk halife ise el-Velîd b. Abdü'l-Melik'tir.

İlk kez lakap kullananlar ise Abbâsî hanedanıdır. İbn Fazlillah'ın söylediğine göre, *"Bir kısım zevat, Benî Ümeyye'nin lakaplarının Benî Abbâs'ın lakaplarına benzediğini söylemektedir."*

Kanımca bazı belirli yazarlar da Mu'âviye'nin lakabının en-Nâsır li'Dînillah, Yezîd'inkinin el-Mustansır, Mu'âviye'nin oğlunun er-Râci il'el-Hakk, Mervân'ın el-Mu'temin Billah, Abdü'l-Melik'in el-Muvaffak li'Emrillah ve oğlunun el-Velîdü'l-Müntekim Billah, Ömer b. Abdü'l-Azîz'in el-Masûm Billah, Yezid b. Abdü'l-Melik'in el-Kādir bi's-Senâillah ve Yezîd en-Nâkıs'ın lakabının ise eş-Şâkir li'Enâmillah olduğunu ileri sürmektedir.

İktidar bütünlüğündeki ilk bölünme es-Seffâh'ın idaresinde çıktı. Müneccimleri etrafına alan ve yıldızlardan çıkan hükümlere göre iş gören, mevaliye iş veren ve onları Arapların üzerinde yücelten ilk halife el-Mansûr'dur. Muhaliflerin görüşlerini çürütmek için tartışma yazılarının telif ve tasnif edilmesini emreden ilk halife el-Mehdî'dir. Kılıç ve gürz kuşanmış askerlerin, huzurunda yürüdüğü ilk halife el-Hâdi'dir. Açık alanlarda cirit oynayan ilk halife er-Reşîd'dir. İlk defa el-Emîn devrinde bir halife lakabı ile anılmış ve yazılmıştır. Türkler ilk kez el-Mu'tasım'ın halifeliği zamanında divana dâhil olmuşlardır. İlk kez el-Mütevekkil zamanında ehl-i zimme için farklı kıyafetler getirilmiştir. Türklerin katline karar veren ilk halife el-Mütevekkil'dir. Bu da Taberânî'nin saygın bir hadîs zinciri vasıtası ile İbn Mesûd'dan naklettiği Peygamber(sav)'in hadîsini tasdik eder niteliktedir ki; buna göre Peygamber (sav) Türkler için şöyle buyurmuştur: *"Onlar size ilişmediği sürece siz de Türklere ilişmeyiniz; şüphesiz ki onlar, ümmetimden melikliği ve Allah'ın onlara bahşettikleri şeyleri ilk alacak olan Benî Kantûra'dır."*[31]

İlk kez geniş elbise kolları ve küçük başlıklar kullanan el-Müstaîn'dir. Binek hayvanlarında altın eyer kullanan ilk halife el-Mu'taz'dır. Zorla alıkonup hücreye atılan ve başına nöbetçi dikilen ilk halife el-Mu'temid'dir. Küçük yaşta halifeliğe gelenler arasından ilki ise el-Muktedir'dir.

Orduları ve hazineyi bizzat kendi emri altında tutan son halife er-Râzî'dir. O, şiirleri bir divanda toplanan, her daim halkın önünde hutbe veren ve namaz kıldıran, yakın dostlarıyla meclislerde yan yana oturan son halifeydi. Onun harcamaları, hediyeleri ve bahşettikleri, hizmetkârları ve verdiği maaşlar, hazineleri, etleri ve içecekleriyle verdiği yemekli meclisler, mabeyincileri ve diğer işleri eski halifelerin tertiplerine benzerdi. O, kadîm halifelerin giydiklerinden kuşanıp sefere çıkan son halifeydi.

---

[31] Kanturaoğulları. Çeşitli İslam kaynaklarında bunların, Hz. İbrahim'in karısı Kentura'nın soyundan gelen Türkler olduğu yorumu yapılmıştır. *Tevrat*, Yaradılış, 25. Bab: *"İbrahim bir kadınla daha evlendi. Kadının adı Ketura'ydı. Ondan Zimran, Yokşan, Medan, Midyan, Yişbak, Şuah adlı çocukları oldu. Yokşan'dan da Şeva, Dedan oldu. Dedan soyundan Asurlular, Letuşlular, Leumlular doğdu. Midyan'ı Efa, Efer, Hanok, Avida, Eldaa adlı oğulları oldu. Bunların hepsi Ketura'nın soyundandı. İbrahim sahip olduğu her şeyi İshak'a bıraktı. Cariyelerinin oğullarına da armağanlar verdi. Kendisi sağken bu çocukları oğlu İshak'tan uzaklaştırıp doğuya gönderdi..."*